

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Diplomová práce

Diplomant: Dana Rundová

Funkční posuny formy na –ria v současné
portugalštině

Functional Shifts of the –ria Form in Current
Portuguese

Poděkování

Na tomto místě bych ráda vyjádřila své poděkování vedoucí práce PhDr. Jaroslavě Jindrové za čas, cenné připomínky a rady, které mi poskytla při zpracovávání této diplomové práce.

Mé díky patří i dalším konzultantům, kterými byly:

Dr. Joana Vieira dos Santos (Universidade de Coimbra),

Dr. Graziela Zanin Kronka (FF UK),

Dr. Sanderléia Roberta Longhin-Thomazi (UNESP/FAPESP).

Prohlášení:

Tímto čestně prohlašuji, že jsem diplomovou práci s názvem „Funkční posuny formy na -ria v současné portugalštině“ vypracovala samostatně. Veškeré použité prameny a podkladové materiály uvádím v přiloženém seznamu informačních zdrojů.

V Praze dne

Anotace

Tato diplomová práce, nazvaná *„Funkční posuny formy na -ria v současné portugalské“*, je věnována komplexnímu představení slovesného paradigmatu tzv. „formy na -ria“ (v tradičním pojetí „kondicionál“ či „futurum prétérita“) v evropské a brazilské variantě současného portugalského jazyka.

Práce nejprve čtenáři představuje koncepty času a modality jakožto principů, jež jsou podstatou utváření modotemporálních systémů živých jazyků. Následně se již práce věnuje strukturovanosti modotemporálního systému současné portugalské, do jehož rámce zasazuje samu slovesnou formu na -ria. V souladu se strukturalistickým přístupem jsou temporální a modální funkce formy na -ria vymezovány na základě jim přidělených distinktivních rysů. Dále práce představuje alternativní slovesná paradigmata, jež mohou formu na -ria v různých kontextech zastupovat, ovšem při jisté modifikaci původního významu. V praktické části, založené na excerpci jazykového materiálu v korpusech žurnalistických textů CetemPúblico a CHAVE, jsou vyhodnocovány příklady konkrétních výskytů, souhrnně zpracovaných do frekvenčních statistik mapujících úzus evropské a brazilské portugalské.

Klíčová slova: forma na -ria, funkční analýza, funkční vymezení, kondicionál, futurum prétérita, současná portugalská.

Abstract

The present diploma thesis, entitled „*Functional Shifts of the -ria Form in Current Portuguese*“, is dedicated to an integrated study of a verbal paradigm, the so called „-ria form“(traditionally known as „conditional tense“) in the European and Brazilian Portuguese.

At first, the paper presents broader concepts of time and modality as the basic principles for the construction of modotemporal systems of all natural languages. Subsequently, the modotemporal system of current Portuguese is exposed, and finally the -ria form itself. In accordance with the structural approach, the temporal and modal functions of the form are defined in relation to the others by sets of distinctive features. Consequently, the alternative forms able to compute the -ria form in appropriate contexts (but slightly modifying the signification) are resumed. In the practical part of the thesis, concrete occurrences are analysed, based on searching in journalistic texts organized in corpus CetemPúblico (European Portuguese) and CHAVE (Brazilian Portuguese), and then put up to a statistics of frequencies, for both, the European and Brazilian Portuguese.

Keywords: the -ria form, conditional tense, functional analysis, current Portuguese.

Obsah

Úvod.....	1
1 Úvod do problematiky modotemporálního systému portugalského slovesa	6
1.1 Kategorie času	6
1.1.1 Čas objektivní a čas ontologický	6
1.1.2 Gramatický čas	7
1.2 Kategorie modu (způsobu)	11
1.2.1 Modalita a modus	12
2 Modotemporální vymezení tvaru na -ria	19
2.1 Etymologie formy na -ria	19
2.2 Morfologie.....	21
2.2.1 Jednoduchá forma na -ria.....	21
2.2.2 Složená forma na -ria	22
2.3 Pojetí formy na -ria v gramatikách 20. století.....	22
2.4 Časové vymezení tvaru na -ria.....	26
2.4.1 Jednoduchá forma na -ria: vyjádření následnosti v minulosti.....	26
2.4.2 Složená forma na -ria: předbudoucí čas v minulosti	28
2.5 Modální vymezení tvaru na -ria.....	29
2.5.1 Jednoduchá forma na -ria.....	29
2.5.2 Složená forma na -ria	38
3 Substituty formy na -ria na průřezu jejích funkcí (hledisko onomaziologické).....	41
3.1 Následnost v minulosti	42
3.1.1 Forma na -r	42
3.1.2 Imperfektum	43
3.1.3 Ia + infinitiv.....	44
3.1.4 Havia de + infinitiv.....	44

3.2	Předbudoucí děj v minulosti.....	45
3.3	Možnost eventuelní.....	45
3.3.1	Imperfektum	45
3.3.2	Plusquamperfektum.....	46
3.4	Možnost neuskutečnitelná	46
3.4.1	Plusquamperfektum.....	46
3.5	Podmíněnost neuskutečnitelná.....	47
3.5.1	Imperfektum	47
3.5.2	Havia de + infinitiv	48
3.5.3	Složené plusquamperfektum	48
3.5.4	Jednoduché plusquamperfektum.....	49
3.5.5	Konjunktiv imperfekta	49
3.6	Pochybnost.....	50
3.6.1	Forma na -r	50
3.6.2	Será que.....	50
3.6.3	Složený tvar konjunktivu imperfekta	51
3.7	Probabilita	51
3.7.1	Složená forma na -r	51
3.7.2	Devia + infinitiv	51
3.7.3	Dever + složený infinitiv	51
3.8	Zprostředkovaná informace	52
3.8.1	Poder + složený infinitiv	52
3.8.2	Forma na -r	52
3.9	Zmírněné vyjádření.....	52
3.9.1	Forma na -r	52
3.9.2	Imperfektum	53

3.9.3	Plusquamperfektum.....	53
4	Funkční posuny tvaru na -ria v současné portugalštině (hledisko sémasiologické) 54	
4.1	Metoda práce	54
4.1.1	Jazykový materiál.....	55
4.1.2	Vyhledávání.....	58
4.2	Analýza vyexcerpovaného materiálu	58
4.2.1	Možnost eventuální	61
4.2.2	Podmíněnost eventuální.....	63
4.2.3	Vyjádření následnosti v minulosti	65
4.2.4	Zprostředkovaná informace.....	68
4.2.5	Zmírněné vyjádření	72
4.2.6	Možnost nereálná.....	73
4.2.7	Podmíněnost nereálná	75
4.2.8	Pochybnost	78
4.2.9	Probabilita.....	79
5	Závěr	82
6	Resumo	86
7	Použitá literatura	90
8	Přílohy.....	93

Úvod

Předmětem této diplomové práce bude podrobné zkoumání způsobů užití slovesné formy na -ria v současné portugalštině a to jak v její evropské (dále v textu PE), tak brazilské variantě (PB). Úmyslně volíme možná poněkud odtažitě a technicistní označení tohoto slovesného tvaru. Důvodem je záměr vypracovat funkční studii směřující od formy ke konkrétním realizacím plnícím konkrétní funkci, tedy nezakládající se na žádném apriorně daném předpokladu. Proto neužíváme tradiční termíny „kondicionál“ či „futurum prétérita“, jimiž bývá forma na -ria v gramatikách označována a které jí, dle našeho názoru, již do značné míry uměle vymezují hranice užití, aniž by zohledňovaly funkční hledisko¹.

Jak již naznačila zmíněná terminologická rozpolcenost portugalských gramatik, může forma na -ria plnit ve větě veskrze dvojí funkci - modální a časovou: coby modus vyjadřuje mezi jinými podmíněnost, eventualitu, hypotézu, při temporálním užití pak následnost v minulosti. V rámci lingvistické veřejnosti přitom nepanuje jednoznačná shoda nad tím, která z těchto dvou funkcí případně dominuje. Jsme si vědomi toho, že v mnoha případech je velmi obtížné převažující složku určit i při analýze jedné konkrétní realizace. Toto konstatování vyplývá ze skutečnosti, že vyjádření gramatických kategorií modu a času jde u slovesa ruku v ruce, vzhledem k tomu, že každý mluvčí v promluvě nejen situuje určitou událost vyjádřenou slovesem na pomyslnou časovou osu, ale musí ji nutně opatřit i modální složkou, v souladu s tím, jak danou událost subjektivně vnímá². I přes obecnou amalgamovanost, tedy určitou neoddělitelnost modální a temporální složky daného slovesného tvaru, vytvářejících dohromady modotemporální paradigma a do

---

¹ Označení „forma na -ria“ přebíráme od Jaromíra Tláskala, jehož přístup k problematice budeme v této práci dále rozpracovávat.

² Toto platí i v případě, že si mluvčí zachovává zcela neutrální postoj, jemuž odpovídá tvar slovesa v nepříznačném oznamovacím způsobu.

větného řetězce vstupujících takto nerozlučně, se v této práci pokusíme vysledovat, jaké jsou hlavní tendence užití formy na -ria v současné portugalštině.

V analytické části, která se bude opírat o excerpce vyhledané v jazykových korpusech PE (korpus CetemPúblico) i PB (korpus CHAVE), se pokusíme zjistit, v jakých kontextech a s nimi spjatých funkcích se forma na -ria nejčastěji používá. Analýza konkrétního jazykového materiálu bude přitom principiálně vycházet ze strukturalistického přístupu založeného na opozicích distinktivních rysů tak, jak ho uvádí Bohumil Zavadil³ nebo Jaromír Tláskal⁴ či na ně navazující a do určité míry jejich koncepci přetvářející Jan Hricsina⁵. Na základě tohoto přístupu budou jednotlivým výskytům formy na -ria přiděleny soubory distinktivních rysů charakteristických pro tu kterou realizaci a zároveň ji tak vymezujících vůči realizacím ostatním. Na základě analýzy poměrně rozsáhlého uzavřeného textového materiálu v řádu stovek realizací bude práce směřovat k vytvoření frekvenční statistiky, která by měla mít jistou vypovídací hodnotu o fungování jazykových systémů obou variant, respektive o roli, kterou v nich sehrává forma na -ria.

Organizačně je práce uspořádána do čtyř kapitol, které se dále dělí na dílčí podkapitoly. V první kapitole nazvané *Úvod do problematiky portugalského modotemporálního systému* představíme dvě základní gramatické slovesné kategorie, čas a způsob. U kategorie času nejprve objasníme, jaký je vztah mezi časem ontologickým a časem gramatickým, jakožto nástrojem koncipovaným pro uchopení toho prvního. Dále si vymezíme prostor pro pozdější analýzu popisem strukturovanosti gramatického času

---

³ ZAVADIL, B.: *Současný španělský jazyk II. Základní slovní druhy:slovesa*. Karolinum. Praha, 1995.

⁴ TLÁSKAL, J.: *Remarques sur la forme portugaise en ria*, op.cit., s. 21-29.

⁵ HRCSINA, J.: *Vývoj modotemporálních paradigmát u portugalského verba finita z diachronního hlediska* (doktorská dizertační práce). FF UK Praha, 2006.

současné portugalštiny, jehož důležitou součástí je (stejně jako u jiných, nejen románských jazyků) schopnost relativního vyjádření času. Projevem tohoto časového vymezení určité události ve vztahu k času předcházejícímu či následujícímu je souslednost časová, která zakládá podstatu temporálního užití formy na -ria a budeme se jí tudíž také zabývat.

V podkapitole *Kategorie modu* budeme vycházet od problematiky modality obecně, abychom se poté zaměřili na slovesný způsob jakožto její morfo-syntaktické vyjádření. Následně si představíme mody spadající do dvou odlišných modálních rovin – reálné, nepříznačkové roviny oznamovacího způsobu a non-reálné modální roviny, jež zahrnuje imperativ, pro románské jazyky typický konjunktiv, syntetické futurum v jeho modálním užití (dále v souladu se zvoleným funkčním přístupem upřednostníme označení převzaté od Tlášky „forma na -r“⁶) a námi studovanou formu na -ria. V další podkapitole krátce shrneme problematiku aspektu u sloves, s ohledem na opozici nedokonavosti a dokonavosti u slovesných časů jednoduchých respektive složených. Závěrem první kapitoly nabídneme pro přehlednost shrnutí fungování portugalského modotemporálního systému.

Ve druhé kapitole *Modotemporální vymezení slovesného tvaru na -ria* již přejdeme k samotné formě na -ria, abychom nejdříve ve stručnosti zmapovali proměny funkčního vymezení tohoto tvaru z diachronního hlediska. S etymologií formy na -ria úzce souvisí i její morfosyntaktické charakteristiky (zejména mezoklize, tj. vkládání nepřízvučného předmětového zájmena dovnitř slovesného tvaru), které představíme ve druhé podkapitole. Poté budeme

---

⁶ Užití formálního označení modotemporálního paradigmatu syntetického futura volíme v analogii k formě na -ria, vzhledem k úzkému vztahu, který mezi těmito dvěma formami existuje. U ostatních modotemporálních paradigmat současné portugalštiny se však uchylujeme k tradiční terminologii, v zájmu větší přehlednosti práce a její snazší komunikovatelnosti čtenářům.

charakterizovat formu na -ria v její temporální funkci, coby futurum pretérity. V další podkapitole se zaměříme na vymezení její role slovesné modality a pokusíme se blíže diferencovat sémantické významy, jichž může v této funkci nabývat (eventualita, zmírněné vyjádření, hypotéza, modální funkce formy na -R transponované do minulosti, popř. další).

Ve třetí kapitole *Tradiční pojmání portugalského kondicionálu (hledisko onomaziologické)* budeme uplatňovat onomaziologický postup ubírající se od obsahu (funkce) k formě. Budeme přitom vycházet od tzv. centrálních, tedy langových funkcí, jichž forma na -ria v současné portugalštině nabývá. Postupně představíme konkurenční slovesné formy, které mohou tyto obsahové hodnoty tvaru na -ria (časové i modální) také vyjadřovat a tudíž fungují jako jeho substituty.

V další kapitole nazvané *Funkční posuny tvaru na -ria v současné portugalštině* oproti tomu budeme sledovat opačnou strategii než v kapitole předchozí. Zde se budeme již pohybovat v oblasti parolové, hledat a analyzovat konkrétní uplatnění formy na -ria v různých jazykových kontextech, v nichž bude nositelem funkce vybočující z langového vymezení v rámci jazykového systému, tedy z obecně přijímaného úzu tohoto tvaru.

V poslední analytické kapitole, *Zhodnocení vlastního materiálu vyexcerpovaného z korpusů současné portugalštiny* již přejdeme k samotnému rozboru příkladů vyexcerpovaných z korpusů současné evropské i brazilské normy. Za jazykový materiál jsme zvolili texty uveřejněné ve dvou internetových periodikách (Público pro PE, Folha de São Paulo pro PB), vzhledem k progresivnosti jazyka žurnalistického stylu, často velmi blízkého stylu jazyka mluveného (platí zejména pro volnočasové rubriky), a globálnímu vlivu médií, zvláště pak internetu, na jazykový úzus. Metoda práce bude založena na již zmíněném strukturálním přístupu přiřazování distinktivních

rysů. Na základě provedené analýzy následně vypracujeme frekvenční statistiku, která bude postihovat základní tendence v užití formy na -ria, s důrazem na kontrastivní srovnání evropské a brazilské portugalštiny.

1 Úvod do problematiky modotemporálního systému portugalského slovesa

1.1 Kategorie času

Dříve než přistoupíme k popisu samotného modotemporálního systému současné portugalštiny a jeho dvou složek, časové a modální, pokládáme za vhodné uvést souvislosti mezi časem objektivním nebo fyzikálním, časem jakožto základní ontologickou kategorií a časem gramatickým.

1.1.1 Čas objektivní a čas ontologický

Běh objektivního fyzikálního času má celou řadu průvodních jevů, díky kterým je člověku pozorovatelný pouhým okem⁷. Avšak i v případě, že člověk nemá možnost čas vnějškově pozorovat (nachází-li se například na izolovaném, naprosto zatemněném místě bez možnosti čas měřit, nebo je nevidomý), přesto si jeho plynutí uvědomuje, rozlišuje čas uplynulý od budoucího a to zejména prostřednictvím vnímání průběhu a vzájemného vztahu jednotlivých dějů. Objektivní čas je měřitelný jednotkami času na různé úseky. V jeho celistvosti však toto lineárně plynoucí kontinuum změřit nelze, ani jej nelze nijak uchopit.

Čas je univerzum vymezující bytí všeho jsoucího, tedy i člověka. Z tohoto pohledu je čas základní ontologickou kategorií, která člověka zcela přesahuje, nemá vytyčené hranice, počátek ani konec. Pro svou všudypřítomnost a neuchopitelnost je ontologický čas a úsilí o jeho pochopení jedním z odvěkých předmětů filozofického tazání.

---

⁷ Denní fáze slunečního osvětlení, změny v konstelaci hvězd aj.

1.1.2 Gramatický čas

Čas gramatický je oproti tomu jazykový systémový konstrukt, který na kontinuum času ontologického přikládá jakousi pomyslnou osu, na níž vymezuje konvenční hranice mezi základními sférami času - přítomností, minulostí a budoucností. Činí tak ontologický čas člověku snáze uchopitelný a jeho organizaci komunikovatelnou i ostatním mluvčím daného jazyka. Přitom platí, že ona přikládaná osa může mít u různých přirozených jazyků odlišný počet dílků, což vede k nestejně strukturovanosti gramatického času.

Jak potvrdí následný přehled, má portugalština jakožto románský jazyk systém gramatického času velmi bohatě odstíněný, zatímco např. čeština volí k situování událostí na časovou osu jiné, lexikální prostředky. I kategorie času tak potvrzuje de Saussurovo tvrzení o arbitrárnosti přirozených jazyků ve smyslu obecné neexistence a priori dané vnitřní souvislosti, která by byla motivací pro přiřazení jednoho určitého jazykového znaku té které mimojazykové skutečnosti⁸. O každém přirozeném jazyku platí, že je odrazem svébytného pohledu na svět, který je vlastní určitému společenství a utváří se působením nesčetného množství faktorů (historické, sociologické, fyziologické, geografické aj.).

Gramatický čas je jednou ze základních morfologických kategorií portugalského verba finita (spolu s modem, aspektem a slovesnou třídou), které formálně vytvářejí predikaci.

Strukturovanost gramatického času

Čas dělíme do tří základních sfér, přítomnosti, minulosti a budoucnosti, přičemž výchozím momentem pro jeho vnímání je přítomnost, tedy moment, v němž se aktuálně nacházíme a v němž

---

⁸ Teprve kodifikací, tedy ustálením, se spojení jazykového znaku a dané skutečnosti stává motivovaným, protože je založeno na určité konvenci. Pokud by existovala vnitřní souvislost mezi označovaným a označujícím, byly by všechny přirozené jazyky stejné.

Princip arbitrárnosti jazykového znaku částečně popírají např. onomatopeia, či jiná citoslovce, jejichž forma je u různých jazyků velmi podobná, ne však stejná.

nahlížíme svět kolem nás. Právě v přítomném okamžiku, jenž bývá označován momentem promluvy (MP)⁹, formulujeme v obecnějším slova smyslu výpověď (slovy či písmem) o nějakém jevu či ději. Tento děj, pokud je formulován ve výpovědi mající větný charakter, tedy obsahující ve svém středu konjugovaný slovesný tvar, je i v rovině výpovědi ukotven v čase a to formálními jazykovými prostředky. V rámci jisté symetrie v terminologii volíme Reichenbachovo označení času děje jako momentu události (MU), současně máme, stejně jako autor, na zřeteli, že tento moment představuje z podstaty věci vždy určitý časový interval.

Absolutní vyjádření času

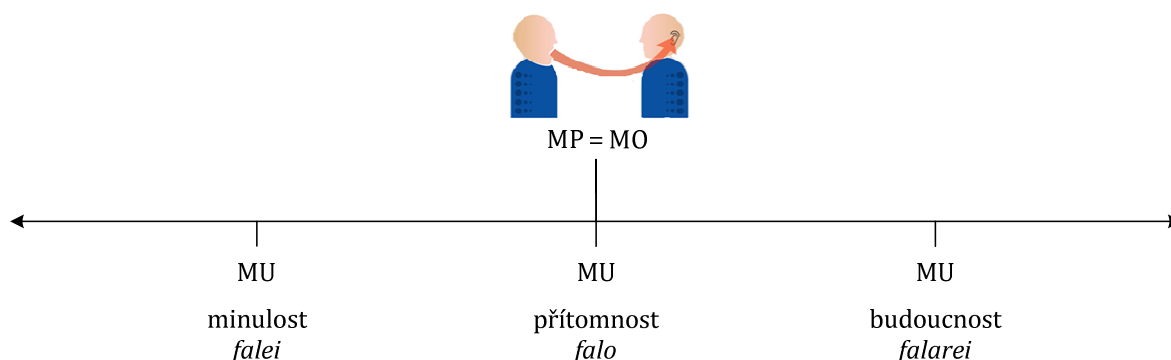
Děj, který je předmětem výpovědi, lze nahlížet izolovaně z perspektivy přítomného okamžiku, nebo ve vztahu k ději či dějům jiným, taktéž zasazeným v čase. V prvním případě hovoříme o tzv. absolutním vyjádření času, jelikož je vymezen jedním slovesným paradigmatem odkazujícím přímo k mimojazykové skutečnosti (odtud označení užitého paradigmatu jako absolutního či deiktického času). Absolutními gramatickými časy v portugalské jsou čas přítomný (*falo*), minulý (*falei*) a budoucí (*falarei*). Obr. č 1 ilustruje lokalizaci těchto paradigmat na časové ose ve vztahu k MP respektive MO.

---

⁹ Terminologie převzata z Reichenbacha (Reichenbach, H.: *Elements of Symbolic Logic*. Dover Publications. New York, 1980)

Obr. č. 1: Absolutní vyjádření času – MO v přítomnosti

Zdroj: vlastní

Relativní vyjádření času, souslednost časová

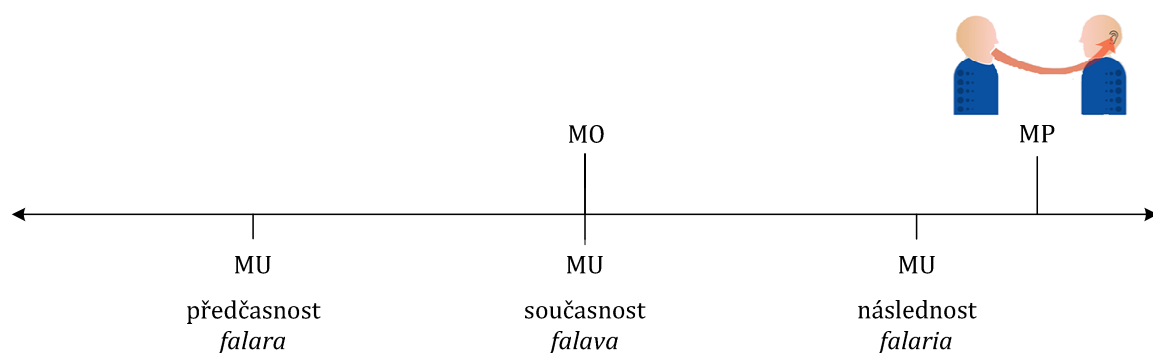
Vedle izolovaného nazírání děje je však pro lidské uvažování respektive pro komunikační situaci vytvořenou mezi mluvčím a příjemcem jeho sdělení přirozené, že děj realizovaný v určitý časový moment je vztažen k ději či momentu jinému, ať už proběhnuvšímu, právě probíhajícímu, či tomu, který se má teprve uskutečnit. Tento moment, k němuž slovesné paradigma vyjadřující čas popisovaného děje odkazuje, nazýváme momentem odkazu (MO), přičemž opět platí, že může být delšího trvání. O vyjádření času ve vztahu (relaci) k času jinému hovoříme jako o relativním či anaforickém vyjádření času.

V rámci absolutního vyjádření času se moment odkazu překrývá s momentem promluvy, přítomností. Moment odkazu, z jehož perspektivy je v promluvě vymezen moment události při relativním vyjádření času, je však situován do minulosti či budoucnosti¹⁰.

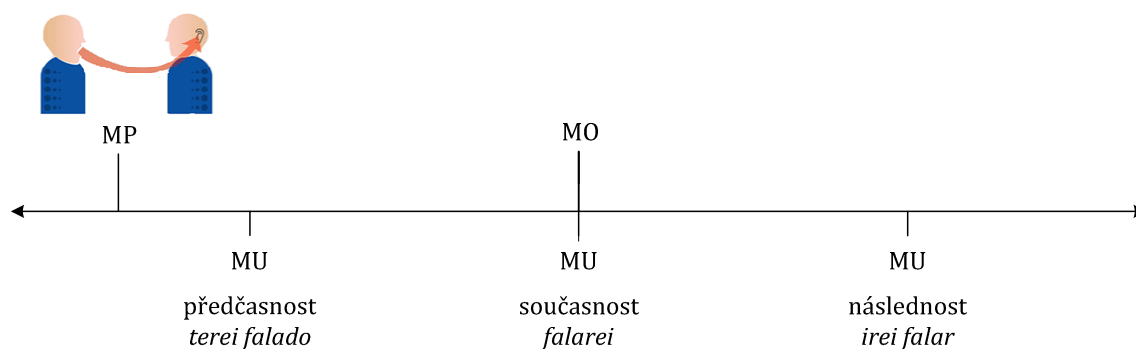
¹⁰ Hricsina používá následující terminologii: MP = *výpovědní událost (VU)*, MU = *čas děje (ČD)* a MO = *referenční bod (RB)*. V portugalsky psané literatuře se můžeme setkat s odpovídajícími pojmy *ponto da fala (F)*, *ponto do evento (E)* a *ponto de referência (R)* (M.H.M. Mateus:131).

Obr. č. 2: Relativní vyjádření času – MO v minulosti

Zdroj: vlastní

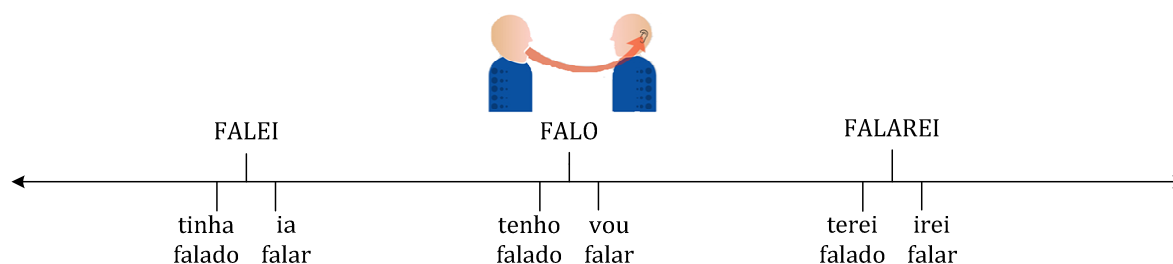
Obr. č. 3: Relativní vyjádření času – MO v budoucnosti

Zdroj: vlastní

Strukturovanost gramatických časů současné portugalštiny ilustrovaná obrázky č. 1-3 může být dále obohacena s tím, jak lze nuancovat vztahy předčasnosti a následnosti MU a MO. Portugalština totiž umožňuje, prostřednictvím zvláštních slovesných paradigmat, gramaticky vyjádřit i děje bezprostředně předcházející jinému ději, či po něm bezprostředně následující, čímž tyto časové domény dále odstiňuje.

Obr. č. 4: Vztah bezprostřední předčasnosti a následnosti

Hricsina v souvislosti s časovou strukturovaností portugalštiny hovoří o tzv. primární respektive sekundární temporální perspektivě, kdy tou první rozumí základní rozdělení času předčasnost - současnost – následnost, sekundární perspektivou pak bezprostřední předčasnost a bezprostřední následnost (Hricsina:7; Srov. Zavadil:98).

Souslednost časová

Ternární vztah MP-MO-MU a rozrůznění gramatických časů portugalštiny na primární a dále na sekundární temporální perspektivu umožňuje kategorii času velice jemně nuancovat. Této vlastnosti portugalština v hojné míře využívá, například v rámci tzv. souslednosti časové, která je prostředkem k čistě gramatickému situování dějů na časovou osu, bez nutnosti užití lexikálních prostředků (srovnej s češtinou).

1.2 Kategorie modu (způsobu)

V předchozí kapitole jsme charakterizovali kategorii času v rámci verbálního systému současné portugalštiny. Zmínili jsme také, že verbální paradigmata nabývají ve své celistvosti významů modotemporálních, tedy opatřených i modální složkou, jíž se budeme věnovat v této podkapitole.

1.2.1 Modalita a modus

Dříve než přejdeme k problematice slovesného způsobu, je nevyhnutelné věnovat se obecně otázce modalit jakožto jemu nadřazenému a širšímu pojmu.

Modalita

Definice, kterou uvádí M.H.M. Mateus a kol. dokazuje, jak široký koncept modalit je: „a modalidade é a gramaticalização de atitudes e opiniões dos falantes“¹¹. Bylo by nemožné analyzovat koncept modalit v celé jeho komplexnosti na malé ploše této práce, proto se při jejím stručném představení budeme opírat o práci Prof. Zavadila, která se tématu věnuje velmi obšírně¹². Zavadil shrnuje dosavadní přístupy k modalitě, ať už se jedná o čistě psychologické pojetí francouzské školy, klasické, vycházející z aristotelovské logiky, či striktně formální gramatické pojetí severských gramatiků. V rámci české tradice, pojímající modalitu komplexně, Zavadil navazuje na přístup Dokulila¹³, když chápe modalitu jako *tematickou kategorii* (pojem zavedený Dokulilem), spočívající v jednotě významu a jazykové formy tvořené lexikálními, gramatickými slovotvornými a suprasegmentálními prostředky, ať již tyto ve výpovědi figurují individuálně nebo v součinnosti (Zavadil 1980:22, 23).

Zavadil vnímá zakotvení modalit jako psychologické: ontologickým aspektem kategorie modalit a její obsahovou motivací dávající vzniknout konkrétním modálním významům, jsou psychické procesy, jimiž člověk reflektuje sám sebe a svoje okolí a vymezuje se vůči svému vnitřnímu i vnějšímu světu. Následující tabulka přiřazuje jednotlivým psychickým procesům konkrétnější modální

---

¹¹ MIRA MATEUS, M.H. *Gramática da Língua Portuguesa*. Caminho. Lisabon, 2003, s. 245.

¹² ZAVADIL, B.: *Kategorie modalit ve španělštině*. Univerzita Karlova. Praha, 1980.

¹³ DOKULIL, M.: *K modální výstavbě věty*, Studie a práce lingvistické. Praha, 1954, 255-261.

významy vychází z přístupu Zavadila (Zavadil 1980:23), ovšem je částečně modifikována podle Hricsiny (Hricsina:12):

<u>Ontologický aspekt</u>	<u>Modální význam (MV)</u>
Rozumové uvažování	Reálný/ non-reálný; Interrogativní
Projevy vůle	Volní
Citové prožívání	Hodnotící

Rozumovým zkoumáním a posuzováním určitých jevů se člověk snaží ony jevy poznat, porozumět jim. Podle stupně dosaženého poznání, míry jistoty, s níž může o dané skutečnosti něco tvrdit, lze dělit skutečnosti na ty zřejmé a ostatní, jejichž znalost není úplná a platnost výpovědi je tak poznamenána určitou dávkou nejistoty. Poznání se jedinec dobírá vlastním zkoumáním, či se ztotožňuje s poznáním cizím, jež může být kolektivní, sdílené i na úrovni celé civilizace.

Míru poznání postihuje epistemická modalita (z řec. epistémé: vědění), v rámci níž dělíme jevy a děje na skutečné a neskutečné, náležející do tzv. reálné respektive non-reálné modální roviny. Děje skutečné jsou všechny, které mají z pohledu mluvčího objektivní platnost, pro děje klasifikované jako neskutečné je charakteristická otevřená možnost jejich naplnění či nenaplnění. Veškerým popisovaným dějům tak lze přiřadit hodnotu reálnou či nereálnou, a proto je rozdělení modálních významů na reálné a nereálné v rámci epistemické modality klasifikováno Hricsinou jako nadřazené všem ostatním MV (Hricsina:12)¹⁴. Ostatní modální významy lze poté dále vymezit v rámci reálné a non reálné modální roviny.

---

¹⁴ Označení dějů jakožto neskutečných by nemělo vyvolávat zavádějící představy o jejich povaze, vyplývá totiž ze subjektivního pohledu mluvčího. Často se může jednat o děje skutečné, o nichž však nemá mluvčí úplnou informaci a jejich platnost tudíž nelze z jeho pohledu potvrdit.

Modalita disponuje ve výpovědi mnohými výrazovými prostředky. Významným způsobem se projevuje zejména v rovině suprasegmentální, tedy nikoliv v rámci syntagmatického řetězce, nýbrž prostřednictvím větné melodie, přízvuku, barvy hlasu, celkové expresivity výpovědi, artikulačního napětí aj. Z uvedených projevů modality je do psané výpovědi grafickými prostředky (interpunkční znaménka na konci výpovědi) přenositelná pouze větná melodie, ostatní jsou postihnutelné výlučně v promluvě. Modalita výpovědi je dále do značné míry vytvářena lexikálními prostředky, ať už v podobě modálních sloves, příslovcí nebo přídavných jmen. V této práci se ale budeme zabývat především slovesným způsobem, tedy morfo-syntaktickým vyjádřením modality.

Modus

Modus neboli slovesný způsob je jedním z dílčích prostředků pro vyjádření modality respektive konkrétnějších modálních významů. V rámci slovesného paradigmatu figuruje v podobě morfů, často amalgamován s morfy slovesného času, tedy jako modotemporální paradigma opatřené modotemporálním významem.

Zavadil vychází z Dokulilova vymezení modu jakožto morfologické kategorie, nicméně toto pojetí rozšiřuje zahrnutím funkce, jíž v tomto kontextu rozumí „způsob realizace modálního významu v jednotlivých rovinách organizační výstavby výpovědi“ (Zavadil 1980:22). Gramatická výstavba modality je totiž často konstruována napříč diskursem, když přesahuje syntagmatický řetězec jedné věty na úroveň souvětí, potažmo textu¹⁵.

Portugalské gramatiky obvykle rozlišují tři základní mody, indikativ, konjunktiv a imperativ (Bechara:107-108). Silveira Bueno

---

¹⁵ „V našem modelu (...) se modus vymezuje (...) jako širše pojatá kategorie gramatická s různými funkčními možnostmi: vedle vlastní funkce morfologicko-větné, tj. syntakticky autonomní, též morfologicko-souvětná a také lexikálně-větná a lexikálně-souvětná.“ (Zavadil 1980:22)

k těmto třem modům řadí i kondicionál (Bueno:167), ze současných autorů např. M.H.M. Mateus uvádí vedle centrálních modů a kondicionálu (forma na -ria) i syntetické futurum (forma na -r), taktéž v jeho modálním užití (M.H.M. Mateus:254).

Indikativ jakožto forma odpovídá reálnému MV, popisuje (indikuje) z pohledu mluvčího skutečné jevy. Oproti tomu konjunktiv zpravidla vyjadřuje určitou nejistotu či pochybnost ohledně predikovaného děje a tím odkazuje do roviny non-reálné (MV potenciální, volní aj.). Imperativ také spadá do non-reálné roviny vyjádřením rozkazu, či povinnosti (MV deontický, volní).

Přesné vymezení funkcí jednotlivých forem však platí pouze z části: M.H.M. Mateus upozorňuje na skutečnost, že v určitých kontextech může např. forma indikativu vyjadřovat non-reálný MV, např. po slovese „crer“ = „věřit“: *O Rui crê que a Rita está em casa* (M.H.M. Mateus:258). Diskuzi o obsahové souvislosti užití modu indikativu ve spojení se slovesy typu *crer*, *acreditar* aj. rozvíjí také např. Marques (1997:196-197), podle něhož je užití indikativu či konjunktivu odvislé od hloubky přesvědčení mluvčího o reálnosti jeho tvrzení. S narůstající pochybností o sdělovaném se těžiště v užití přesouvá ke konjunktivu: *Acredito pouco que ele tenha saído do país*. (Marques 1997:197). Indikativ tak vyjadřuje nejen děje jisté, nýbrž i děje, v jejichž platnost mluvčí věří.

Zajímavé jsou také případy, kdy je forma konjunktivu v rovině nereálné popisující děj nejistý alternována indikativem vlivem změny místa zapojení téhož určujícího syntagmatu (*talvez*) do syntaktického řetězce: *Talvez a Maria nos **venha** visitar*. Vs. *A Maria **vem talvez** visitar-nos*. (M.H.M. Mateus:259)

Ze zmíněných příkladů vyplývá, že užití jednotlivých modálních (modotemporálních) paradigmát je mnohdy motivováno syntakticky, aniž by mezi daným modálním významem a užitou formou existovala nějaká vnitřní souvislost. Jak uvádí M.H.M. Mateus, vedla tato

skutečnost některé lingvisty až k přesvědčení o obsahové vyprázdněnosti zejména konjunktivu, užívaného ve většině případů ve vedlejších větách podřadicích souvětí, kde pouze dotváří sémantický obsah slovesného paradigmatu věty řídící. Tuto domněnku nicméně vyvracejí případy souvětí, v nichž je to právě modus věty vedlejší, který sám o sobě určuje celkové sémantické vyznění daného souvětí (M.H.M. Mateus:258):

*A Maria quer casar com um rapaz que **sabe** japonês.*

(Marie se chce vdát za chlapce, který umí japonsky.)

*A Maria quer casar com um rapaz que **saiba** japonês.*

(Marie se chce vdát za (nějakého) chlapce, který by uměl japonsky.)

O modálním systému portugalského slovesa lze konstatovat, že je značně nesymetrický ve smyslu existence menšího počtu forem, než je modálních významů. Portugalština například postrádá zvláštní formu pro vyjádření tázacího modálního významu (užití indikativu), nebo hodnotícího modálního významu, jehož funkci plní indikativ nebo konjunktiv.

V následující podkapitole si postupně vymezíme základní modální významy, do nichž se konkretizují jednotlivé druhy modality, a jim budeme přiřazovat v konkrétních příkladech mody, tedy formy, které je mohou ve výpovědi vyjadřovat¹⁶. Částečně přebíráme přístup Zavadila respektive Hricsiny, v některých momentech se však může naše zpracování poněkud odlišovat (Srov. Zavadil:60-63; Hricsina:11-17)

Modální významy

Epistemická modalita

---

¹⁶ Uvedené příklady zdaleka nepostihnou všechny možné kombinace modálních respektive modotemporálních významů a příslušné formy. Podrobnému rozboru se budeme věnovat až ve vztahu k formě na –ria.

Jak již bylo zmíněno, rozděluje epistemická modalita děje na skutečné a neskutečné. Děje ve výpovědi pojímané jako skutečné jsou mluvčímu plně známy, zatímco pro děje neskutečné zastřešené epistemickou modalitou je charakteristická různá míra nejasnosti, jež je obestírá a tím zamezuje mluvčímu je plně poznat. Mluvčí tak může o těchto dějích něco usuzovat, ale možnost naplnění jeho soudu je otevřena.

Vyjádření skutečnosti

Cunha a Cintra rozdělují děje skutečné na ty, jež jsou aktuální v momentu promluvy: *O céu está limpo, não há nenhuma nuvem acima de nós.*; děje mající univerzální platnost: *A Terra gira em torno do próprio eixo*; obvyčeje a zvyklosti: *Como pouquíssimo.* aj. (Cunha, Cintra:447-8).

Vyjádření možnosti (potenciality)

Tento modální význam vystihuje děje neskutečné, jejichž uskutečnění ovšem připouští. Podle pravděpodobnosti naplnění lze děje jím vyjádřené klasifikovat jako faktibilní (vysoký potenciál uskutečnění): *Mas poderemos estar juntos sempre que quisermos!* (Hricsina:83); eventuální (pravděpodobnost uskutečnění nespecifikována) *Seriam precisos muito mais ensaios, e uma disciplina que não existe nas circunstâncias.* (Hricsina:58); ireální: *Fiz o que outra pessoa qualquer teria feito.* (Hricsina:61; srov. Zavadil: 69).

Vyjádření podmíněnosti

Podmíněnost dějů spočívá v odvozenosti jejich realizace od jiných potenciálně uskutečnitelných dějů. Podle pravděpodobnosti naplnění potenciální podmínky lze podmiňované děje analogicky rozrůznit na faktibilní: *Se a Maria estiver em casa, vamos visitá-la.*; eventuální: *Se a Maria estivesse em casa, íamos visitá-la*; a ireální:

Se a Maria tivesse estado em casa teríamos ido visitá-la. (Mira Mateus:265).

Vyjádření pochybnosti

Pochybnost v promluvě je projevem určitého podezření, které mluvčí pojímá ve vztahu k nějakému ději. V přítomné rovině bývá toto podezření morfologicky vyjádřeno formou na -r: *Terá passado o furacão?* (Cunha, Cintra: 460). V pretéritní rovině prochází forma na -r transpozicí v souladu s pravidly souslednosti časové, jejímž výsledkem je forma na -ria: *Era ela, seria ela?* (Cunha, Cintra:461).

Vyjádření probability

Tento modální význam lze vymezit v rámci nereálné modální roviny jako nacházející se nejbližší realizovatelnosti. Jak už napovídá označení, je uskutečnění jím popisovaných dějů pravděpodobné, ne však ověřitelné v momentu promluvy. Vyjádření probability ve vztahu k přítomné rovině: *A esta hora a Maria já estará em casa.* (Mira Mateus: 256); ve vztahu k pretéritní rovině: *Eu teria, talvez, uns doze anos.* (Cunha, Cintra: 461)

Deontická modalita

Vyjádření vůle mluvčího

Prostřednictvím deontické modality je vyjadřována vůle mluvčího, jakožto nástroje k ovlivnění jeho okolí. Vůle mluvčího je formulována v momentu promluvy, ale výsledky jejího působení mohou být realizovány až následně a v momentu promluvy nejsou reálné.

Rozkazem se mluvčí přímo obrací na dotčený subjekt, adresáta, tudíž vyjadřuje svou vůli apelově (Zavadil:65): *Come a sopa!* (Mira Mateus:255); *Cavem, cavem depressa!* (Cunha, Cintra:475); *Apresentar armas!* (Mira Mateus:255); *Não*

matarás. (Mira Mateus:255); *Agora fazes o quo te mandei.* (Mira Mateus:255).

Přání je také projevem vůle orientované mluvčím směrem k jinému subjektu. Mluvčí však v tomto případě vyjadřuje svou vůli nepřímo, tj. adresátem není subjekt, k němuž se upíná přání mluvčího (tzv. neapelově orientovaná vůle). Př.: *Que não se apague este lume!* (Cunha, Cintra: 465)

Hodnotící modalita

Evaluativní modalita nabývá výpověď mluvčího, když hodnotí určitou skutečnost ze svého osobního pohledu.

Hodnocení

Hodnotící modální význam se vyskytuje v souvětích podřadicích, kde prostupuje jak hlavní řídící větu (lexikálně), tak větu vedlejší, jejíž modus je s modálním významem věty hlavní sémanticky kongruován. Hricsina upozorňuje na skutečnost, že se hodnocení může vztahovat jak k dějům reálným, tak nereálným:

É bom que tu saibas isso. (reálná modální rovina)

Seria bom que tu soubesses isso. (nereálná modální rovina)
(Hricsina:15)

2 Modotemporální vymezení tvaru na -ria

V předchozí kapitole jsme představili strukturovanost modotemporálního systému současné portugalštiny, nyní již můžeme přistoupit k charakteristice samotné formy na -ria.

2.1 Etymologie formy na -ria

Tato práce si nemůže klást za cíl postihnout etymologii *formy na -ria* v celé její komplexnosti, přesto věnujeme etymologickému vývoji této formy určitý prostor, jelikož osvětluje morfologické zvláštnosti formy na -ria přetrvávající i v moderním jazyce. Dále by

nám nahlédnutí do historického vývoje tohoto tvaru mělo pomoci osvětlit, která ze dvou funkcí byla této formě vlastní v jejím počátku a k jakým funkčním posunům došlo později. Téma představíme s oporou zejména o diachronně zaměřenou disertační práci J. Hricsiny.

Forma *na -ria* vznikla v lidové latině vlivem analogie s tvarem *fazer hei* (budoucí *forma na -r*). Tvar *fazer hei* se vyvinul z tvaru *laudare habeo*, který nahradil futurum reálné modální roviny klasické latiny *laudabo* působením zejména tří faktorů: 1. původní futurum postrádalo formální jednotu, která by byla společná jednotlivým slovesným konjugacím; 2. některé tvary *laudabo* splynuly s tvary jiných slovesných časů; 3. *laudabo* jako nepříznakový tvar podlehl obecné tendenci mluvčích k větší expresivitě a barvitosti promluvy, v rámci níž tíhli k používání spíše perifrastických spojení pro vyjádření času. Câmara Jr. přitom uvádí, že prvotní význam *laudare habeo* byl modální, vyjadřující vůli či přání k uskutečnění nějakého děje, nutně orientovaného do budoucnosti (Câmara Jr. 1975:130). Hricsina oproti tomu přiřazuje *laudare habeo* prvotní funkci modality vyjadřující povinnost, ustoupivší později funkci temporální (Hricsina:110) (sr. Väänänen 1981:132, Grandgent 1928:101).

Temporální funkce prospektivnosti byla také s největší pravděpodobností tou prvotní, která přešla v analogii na nově vznikající *laudare habebam*. Pomocné sloveso ve tvaru imperfekta *habebam* situovalo futurální funkci původní formy do minulosti a vzniklo tak futurum pretérity vyjadřující děje následné vůči jiným dějům orientovaným do minulosti. Jak uvádí Hricsina, *forma na -ria* na sebe "nabalila" modální významy (vyjádření potenciality, podmíněnosti eventuální a ireálné) později, když je převzala od zanikajícího klasickolatinského *laudarem* (Hricsina:113).

Tvar *laudare habebam* se, podobně jako *laudare habeo*, postupně napříč vyvíjejícími se románskými jazyky syntetizoval:

amare habebam > *a(b)e(b)am* (zánik intervokálního *b*) > *ea* > *amaria*, ovšem po určitou dobu byly složky sémantická a gramatická používány neaglutinované a to v několika podobách: *amar hia*, *havia amar*, *hia de amar* (Rossi Borges 2007:192-3). Původní analytičnost v portugalské dodnes u formy na -R i formy na -ria do určité míry přetrvává, v podobě tzv. mezoklize neboli vkládání nepřízvučného zájmena mezi původní tvary významového slovesa a pomocného slovesa *haver* (podrobněji viz. 2.2.1).

2.2 Morfologie

2.2.1 Jednoduchá forma na -ria

Forma na -ria je tvořena z infinitivu neosobního daného slovesa připojením osobních koncovek:

Sg.		Pl.	
1. osoba falar	-ia	1. osoba falar	-íamos
2. osoba	-ias	2. osoba	-íeis
3. osoba	-ia	3. osoba	-iam

Již zmíněný jev mezoklize vnáší do současné evropské portugalské rys archaičnosti, když v kladné oznamovací větě tvary nepřízvučného zájmena zastupujícího přímý (akusativ) nebo nepřímý předmět (dativ), popř. amalgamovaný tvar obou předmětů, vkládá dovnitř slovesného tvaru za použití pomlček.

Př. *Avisaria a notícia ao senhor Bernardes.*

Po pronominalizaci: *Avisar-lha-ia.*

Mezoklize je součástí spisovné normy současné evropské portugalské a jeho užití je považováno za projev velmi pečlivého, vzdělaného až archaického stylu omezující se téměř výhradně na psaný projev, zatímco mluvený jazyk se mezoklizi vyhýbá. V brazilské portugalské se mezoklize téměř vůbec neexistuje, nepřízvučná zájmena jsou vůči slovesnému paradigmatu povětšinou

v antepozici a brazilská varianta navíc umožňuje připojit zájmeno až za formu na -ria.

2.2.2 Složená forma na -ria

Složený tvar je tvořen formou na -ria pomocného slovesa *ter* (výjimečně *haver*) a příděstím minulým významového slovesa:

Sg.			Pl.		
1. os. ter	-ia	falado	1. os. ter	-íamos	falado
2. os.	-ias	falado	2. os.	-íeis	
3. os.	-ia	falado	3. os.	-iam	falado

I u složeného tvaru je v evropské portugalštině případná nepřízvučná osobní zájmena vkládána dovnitř formy na -ria, mezi infinitiv slovesa *ter* a osobní koncovku, zatímco brazilská varianta volí antepozici, či postpozici zájmen.

2.3 Pojetí formy na -ria v gramatikách 20. století

Jak již sám název této diplomové práce napovídá, předmětem našeho zájmu je studium úzu formy na -ria v současné PE a PB a s tím související snaha o popis eventuálních funkčních posunů této formy na základě analýzy vyexcerpovaných příkladů. Nezbytným krokem k tomuto je časové vymezení současného jazyka. Pod tímto pojmem máme na mysli portugalštinu od konce 19. století respektive počátku století dvacátého, kdy se začala zejména její brazilská varianta konsolidovat jako gramatická norma.

Ve svém díle *Sintaxe histórica* Epifânia Diase (PB) z r. 1918. Tento autor hovoří o formě na -ria jakožto o kondicionálu, přestože jeho primární funkci vymezuje temporálně¹⁷ a funkci podmíněnosti vnímá jako sekundární (Dias:198,§263-264). Podobně portugalský

---

¹⁷ „O condicional presente e o condicional preterito empregam-se em primeiro lugar como tempos propriamente do indicativo, o condic. presente como futuro imperf. do preterito, o condic. preterito como futuro perf. do preterito“

gramatik Júlio Moreira ve Studiích portugalského jazyka¹⁸ (posmrtné vydání z r. 1913) uvádí, že forma na -ria byla při svém vzniku pojmenována kondicionálem, vlivem převažujícího užití v podmiňovaných větách, přesto však považuje tento tvar za „pouhé vyjádření následnosti v minulosti“ (Moreira:74)

Manuel de Paiva Bóleo (PE) si ve své studii z r. 1934 povzdechl nad téměř jedno století trvajících diskusemi ohledně správného vymezení kondicionálu jakožto gramatického času nebo modu, jejichž původ spatřoval v příliš technicistním přístupu gramatiků usilujících o přesné ohrazení jednotlivých gramatických kategorií, zatímco ty se dle jeho názoru v jazyce jakožto živém organismu překrývají. Podobně jako E. Dias označuje formu na -ria kondicionálem, ovšem vnímá ji jako slovesný čas, který současně může nabývat modálních významů probability, pochybnosti, přibližné informace apod. (Paiva Bóleo:19)

V normativní gramatice z r. 1953, tedy předcházející vydání Brazilské gramatické nomenklatury, řadí F. da Silveira Bueno v rámci PB kondicionál mezi ostatní tradiční slovesné mody - infinitiv, indikativ a konjunktiv. Autor dále konstatuje, že etymologicky kondicionál nevznikl jako modus ale jako čas. S odvoláním na João Ribeira však zdůrazňuje převahu modální složky kondicionálu nad temporální v podmínkových souvětích, kde časová lokalizace podmiňovaného děje prostřednictvím formy na -ria je pouze druhotná (Bueno:167). Právě užití formy na -ria jako kondicionálu v podmínkových souvětích neskutečných považuje autor za primární: „Emprega-se o condicional em orações dependentes quando o fato verbal está prêso a outro de que decorre com efeito“ (Bueno:382).

Nomenclatura Gramatical Brasileira vydaná v r. 1958 zrušila termín *modo condicional*, aby místo něj potvrdila pro formu na -ria

---

¹⁸ MOREIRA, J.: *Estudos da língua portuguesa*. Livr. Classica Editora de A.M. Teixeira. Lisboa, 1913.

označení *futuro do pretérito*. Antenor Nascentes jakožto spoluautor nomenklatury tak vyčleňoval v soudobé PB pouze tři slovesné způsoby: indikativ, konjunktiv a imperativ. Forma na -ria je podle autora vyjádřením následnosti ve vztahu k minulosti. Jediný příklad, který uvádí pro ilustraci, však podle našeho názoru není čistě temporálním užitím, ale, zejména je-li vztažený k minulosti, vyjádřením neuskutečnitelné podmíněnosti¹⁹: *Eu iria se êle viesse*. (Nascentes:69). Tento příklad dává tušit, že byla forma na -ria v soudobé portugalské primárně užívána jakožto modus kondicionál, podobně jako uváděl Silveira Bueno (viz předchozí odst.), což by ovšem nutně vedlo k závěru, že existoval rozpor mezi dobovou normativní nomenklaturou a skutečnou jazykovou realitou.

Cunha a Cintra taktéž určují u jednoduché formy na -ria jako centrální temporální funkci, a proto volí ve shodě s brazilskou nomenklaturou označení „*futuro do pretérito*“, přestože portugalská nomenklatura tento termín nezavedla (Cunha e Cintra : 461). Na rozdíl od Cunhy a Cintry však např. Teyssier považuje formu na -ria primárně za modus: „Le conditionnel proprement dit exprime une éventualité“ (Sten 1976:206).

Považujeme za nesnadné či téměř nemožné rozhodnout, která z těchto dvou funkcí je u formy na -ria primární. Musíme totiž opětovně konstatovat, že pojetí formy na -ria jakožto futura préterita a slovesného způsobu vyjadřujícího potenciální děje spolu nutně koexistují a vzájemně se doplňují. Jakákoliv prospekce děje do budoucnosti, byť se může jednat o plán mající v představách mluvčího jasně vymezené kontury, je vždy provázena jistou mírou otevřenosti nevylučující, že se daný plán neuskuteční, a až do momentu realizace je tedy nutně eventualitou. To ostatně konstatuje ve vztahu ke sféře budoucnosti obecně i Fátima Oliveira: „(...) supõe

---

¹⁹ Přestože je zde rys posteriornosti zachován, když podmiňovaný děj logicky následuje až po ději, který jeho realizaci podmiňuje.

uma abertura para mundos ou histórias possíveis, dos quais o locutor escolhe um, sob qualquer critério preferencial, revelando assim a sua intenção , a sua disposição, o seu plano, a predeterminação dentro de uma relação de causa e efeito elaborada, por vezes, com base em conhecimentos experienciais ou outros“(Oliveira:355).

Jaromír Tláškal, ve shodě se Stenem, vyzdvihuje komplexnost formy na -ria, jejíž temporální a modální složka jsou aktualizovány v závislosti na konkrétním kontextu (Tláškal 1980:22).

Podle M.H.M. Mateus je pro stanovení aktuální převažující funkce určující temporální perspektiva, do níž je forma na -ria zasazena, přesto však autorka denominuje formu na -ria jako čas: „Este tempo comporta-se como tal desde que o ponto de perspectiva temporal seja passado. Se esse ponto for um tempo futuro, então adquire um valor modal (M.H.M. Mateus:158).“ Situace se nám nejeví tak jednoznačná, jak autorka naznačuje. Vyjádření následnosti je sice centrální funkcí, kterou forma na -ria v rámci pretéritní temporální roviny plní, jak však upozorňuje Sten, temporální funkce může být obohacena či dokonce převážena funkcí modální, zejména v podmínkových souvětích (viz. dále).

U formy na -ria složené, na rozdíl od její jednoduché varianty, se jazykovědci shodují na převažující modální funkci. Přestože si forma např. podle M.H.M. Mateus také uchovala jisté časové charakteristiky (vyjádření předčasnosti ve vztahu k jinému ději následujícímu v minulosti), její modální složka dominuje (M.H.M. Mateus:165; srov. Cunha, Cintra: 463; Hricsina:59-61).

Vycházíme-li z předpokladu ustanovení formy na -ria resp. tvaru *laudare habebam* v lidové latině jakožto nástroje pro vyjádření následnosti v minulosti, byla tedy zřejmě temporální funkce formy na -ria prvotní. Důraz této práce je nicméně kladen na jazyk současný a předcházející výklad do značné míry naznačil, že

vymezení formy na -ria jako času či modu v novodobé portugalštině nelze považovat za jednoznačné.

Pro výchozí situaci v úzu formy na -ria konce devatenáctého respektive první půle dvacátého století byly, dle našeho názoru, charakteristické dvě centrální funkce, vyjádření následnosti v minulosti (futurum prétérita) a vyjádření dějů podmiňovaných (kondicionál), aniž by bylo lze rozhodnout, která ze dvou zmiňovaných funkcí eventuálně převažovala.

Přestože je vějíř funkcí, kterých forma na -ria nabývá v současné portugalštině, široce rozevřený, hovoří někteří lingvisté o existenci možného vnitřního pojítka mezi těmito různorodými funkcemi: forma na -ria vytyčuje určitý odstup od situace. Tento odstup může být jednak fyzický, v případě temporálního přenesení se do doby, která následuje (funkce futura prétérita), nebo metaforický, vytvořený exkurzem do „možných světů“ při koncipování alternativní reality (vyjádření potenciality, podmíněnosti, pochybnosti, probability). Konečně se může jednat o odstup, jenž je projevem jisté komunikační strategie (zmírněné vyjádření).

2.4 Časové vymezení tvaru na -ria

2.4.1 Jednoduchá forma na -ria: vyjádření následnosti v minulosti

Forma na -ria může vyjadřovat následnost v minulosti na základě formálních požadavků souslednosti časové, jak ilustrují následující příklady:

1. Subjektivní užití²⁰

---

²⁰ Označení „subjektivní“– „objektivní“ převzato od Stena (Sten:48)

a. Transpozice futurálního děje do minulosti v rámci nepřímé řeči: *Quando me operaram, há dois meses, disseram-me que **não sentiria** mais nada.* (Sten: 46)

b. V rámci polopřímé řeči: zde je forma na -ria slovesným jádrem nezávislé propozice. *Sáira já, provavelmente, e a esta ideia uma onda de tristeza anuviou-lhe o rosto. Nunca mais a **veria**.* (Sten:47)

2. Objektivní užití: platnost vyjadřovaného děje byla již ověřena: *Na sua dedicação ilimitada, no seu espírito de sacrifício, se formou a formidável geração de navegadores, que **assombraria** o Mundo.* (Sten: 48)

Rozrůznění užití formy na -ria v tomto kontextu na subjektivní a objektivní je dle našeho názoru opodstatněné vzhledem k odlišné perspektivě, z níž jsou předmětné děje nahlíženy. U subjektivního užití je výchozí temporální rovinou (MO) minulost, v níž sice může být realizace děje do značné míry předurčena, má tedy reálnou složku, přesto se stále jedná o predikci. V případě objektivního užití je však determinující „vědoucnost“ mluvčího v MP, který disponuje informací o realizaci sukcesivních dějů v minulosti a jeho pomyslné přenesení se do nějakého bodu v minulosti, jenž těmto dějům předchází a který představuje alternativní MO (střídání perspektiv), je do značné míry záležitostí stylu. V tomto smyslu pozorujeme jistou příbuznost „objektivní“ formy na -ria s historickým prézentem, popř. syntetickým futurem (v tomto kontextu užívaném zejména ve francouzštině), jakožto určitými narativními postupy.

Poměrně častou alternativou k jednoduché formě na -ria je také perifrastická konstrukce **iria + infinitiv**: *anteviu com pavor as horas contrariadas que iria sofrer* (Sten:304). *Estava a findar a Idade-Média, e, com ela, iria a literatura Portuguesa entrar num fulgorantíssimo período literário* (Sten:304).

Forma na -ria se může ve funkci futura préterita vyskytovat také v rámci perifrastické konstrukce ***haveria de***, při současném zachování určitých modálních charakteristik: *já revelava assim os aspectos em que o teatro se haveria de desenvolver posteriormente* (Sten:300). Častěji než ve formě na -ria se však spojení *haver + de* objevuje v imperfektu (viz. kap. 3).

Při temporálním užití lze formě na -ria přiřadit soubor následujících distinktivních rysů: 1. Subjektivní užití: a) Výchozí temporální rovina prétéritní, MU vůči ní prospektivní; b) Modální rovina: reálná+. Toto platí, při jistém zjednodušení problému, (motivovaném potřebou zdůraznit opozici temporálního užití vůči množině užití modálních): u dotčeného subjektu totiž předpokládáme znalost jeho aktuální situace, která mu umožňuje předjímat, co se stane v jeho budoucnosti. Slabší míru reálnosti značí „++“; 2. Objektivní užití: a) Výchozí temporální rovina présentní (MP), vůči ní MO umístěn do roviny prétéritní; MU je vymezován temporálně ve vztahu k MO a modálně ve vztahu k MP; b) Modální rovina: reálná+++ (platnost děje v MP objektivně ověřena).

2.4.2 Složená forma na -ria: předbudoucí čas v minulosti

Složená forma na -ria nese znak dokonavosti a vyjadřuje ve své temporální funkci, analogicky ke složené formě na -r, děje předcházející dějům následným v minulosti. Tak je tomu např. ve větě: *Tinham dito que no dia seguinte, quando eu chegasse, já ele teria jantado*. (Sten:262).

Sten se dále odvolává na Mourina (Mourin 1959:148) při konstatování výjimečnosti takových užití složené formy na -ria, kde by měla čistě temporální funkci²¹, Cunha a Cintra temporální funkci ve spojitosti se složeným tvarem dokonce vůbec nezmiňují (Cunha,

---

²¹ „Cette dernière construction nous paraît rare; et nous aurions voulu rencontrer quelques phrases d’auteurs contemporains dans lesquelles cette orientation future fût incontestable.“

Cintra:463). Temporální funkce u složené formy na -ria tak, zdá se, ustupuje zcela do pozadí ve prospěch funkce modální.

Distinktivní rysy tohoto užití jsou následující: 1. Výchozí TR prétéritní, MO lokalizován do intervalu následujícího po jiném v minulosti (fukurální povaha děje), MU k němu retrospektivní; 2. Modální rovina reálná.

2.5 Modální vymezení tvaru na -ria

2.5.1 Jednoduchá forma na -ria

Vyjádření možnosti eventuální

Forma na -ria často vyjadřuje modálně nereálné děje, jejichž realizace je však možná (odtud děje potenciální). Jednoduchý tvar v rámci kategorie dějů potenciálních označuje zpravidla ty, pro něž Zavadil užívá termín eventuální (Zavadil:69), jelikož možnost realizace děje není nijak specifikovaná, ale zůstává otevřená: *Creio que ele **aceitaria** esta proposta.* (Teyssier:206).

Formě na -ria v tomto užití lze přiřadit následující distinktivní rysy: 1. Výchozí temporální rovina je většinou přítentní: Hricsina (Hricsina:58) nezasazuje potenciál eventuální do žádné temporální roviny. My se však přikláníme k jeho vztažení k přítentní temporální rovině, ztotožnitelné s MP. Přesto je zde patrná jistá časová nezakotvenost. MO může být situován také do prétéritní roviny, např. v rámci nepřímé řeči: (...) *elucidou que em nenhuma outra propriedade alentejana se encontrariam exemplares daquela classe.* (Sten:52). Zde se setkáváme s problémem určení výchozího slovesného paradigmatu před transpozicí původní přímé řeči do minulosti: byla tímto paradigmatem jednoduchá forma na -R či již samotná forma na -ria? Uvedený příklad užití vykazuje, dle našeho názoru, silnou modální složku vyjadřující určitou potencialitu, která převládá nad vnímáním formy na -ria jako výsledku transpozice formy na -r v jejím temporálním užití. Výklad jednotlivých realizací

se ale vždy zakládá na konkrétním větném kontextu, či, v případě reálné komunikační situace, i na mimojazykové skutečnosti, které v součinnosti napomohou vyloučit významy pro danou realizaci neaktuální. 2. Modální rovina děje: nereálná, z oblasti dějů možných, potenciálních (realizovatelnost neodvisí od splnění podmínky), možnost realizace není dále specifikována (děj eventuální).

Vyjádření možnosti nereálné

Jednoduchá forma na -ria může však vyjadřovat i možnost nereálnou, pokud a) děj není platný v momentu promluvy, z jehož perspektivy je tudíž nereálný²². Od dějů promítaných do bezprostřední budoucnosti, tedy stále potenciálně možných, lze tento význam někdy odlišit jen obtížně. K tomu mohou dopomoci např. lexikální prostředky lokalizující děj možný na časovou osu, ovšem někdy ne zcela jednoznačně. Příkladem může být příslovce *hoje* ve smyslu dnes, nyní, odpovídající momentu promluvy vs. pojetí v širším horizontu: *hoje* ~ „v dnešní době“; b) děj se mohl potenciálně v minulosti odehrát, ovšem nenaplnil se.

Vyjádření podmíněnosti eventuální

Zatímco možnost realizovatelnosti u dějů potenciálních není nijak stanovena, v případě dějů podmíněných je jejich realizace implikována splněním určité podmínky. Na úrovni kondicionálu eventuálního je sama podmínka formulovaná ve vedlejší větě v rovině potenciální: *Se tivesse mais dinheiro, compraria um carro novo.* (Teyssier:206).

Interpretace podmínkových souvětí s jednoduchou formou na -ria v podmiňované větě může být dvojitá, v závislosti na temporální

---

²² Od dějů promítaných do bezprostřední budoucnosti, tedy stále potenciálně možných, lze tento význam někdy odlišit jen obtížně. K tomu mohou dopomoci např. lexikální prostředky lokalizující děj možný na časovou osu, ovšem někdy ne zcela jednoznačně. Příkladem může být příslovce *hoje* ve smyslu *dnes*, *nyní*, odpovídající momentu promluvy vs. *hoje* nahlíženo v širším horizontu: *dnes* pojmáno jako „v dnešní době“).

perspektivě, ze které na ně nahlížíme. Pokud výpověď není explicitně lokalizována do budoucnosti prostřednictvím nějakých lexikálních prostředků, povětšinou příslovečným určením času, lze ji situovat do přítomnosti a v tom případě se jedná o podmínku neskutečnou (v momentu promluvy není podmínka naplněna) a její vyznění může být kontra-faktuální (přesně opačné obsahu podmínky), jak hodnotí Thomas u brazilské mluvené portugalštiny: *Se eu pudesse, eu **faria** o que êle quer.* (Thomas:128)²³.

Sten upozorňuje na skutečnost, že podmínka může být vyjádřena i jinak než propozicí s konjugovaným slovesným tvarem, tedy i mimo rámec klasické podmínkové konstrukce. Jako příklady autor uvádí jak konstrukce s nefinitním slovesným tvarem (infinitiv, gerundium), které bezpochyby vykazují určitý predikační potenciál, tak jiné polovětné konstrukce, jež slovesný tvar zcela postrádají: *Com uma espingarda dessas mataria quantos bichos andam nestes matos.* (Sten:53). Takové konstrukce ostatně známe i z češtiny (srov. *S takovou puškou by zabil...*).

Z našeho pohledu se vyhodnocení časově nezakotvených příkladů vždy odvíjí od větného kontextu i mimojazykové situace, jak už bylo zmíněno výše. Domníváme se totiž, že časová orientace do budoucnosti může být u těchto souvětí implicitně přítomna, čímž zůstává možnost jejich naplnění do jisté míry otevřena, přestože není zcela pravděpodobná: *Se a Maria estudasse, **teria** melhores notas.* (M.H.M. Mateus:708). I pro podmínková souvětí s jednoduchou formou na -ria jednoznačně orientovaná do budoucnosti platí snížená možnost jejich naplnění (odtud někdy používané označení

---

²³ Výklad: *Se eu pudesse, faria eu o que êle quer, mas eu não posso.*

„podmínková souvětí nepravděpodobná“²⁴): *Se a Maria estudasse no próximo semestre, **teria** melhores notas.* (Ibid:708)

V podmínkových souvětích se můžeme setkat také s alternativním spojením *iria + infinitiv* (příklad z BF): *Se você fôsse para as terras do norte, então **iria saber** o que é frio* (Thomas:130).

Nepříliš obvyklou variantou k jednoduché formě na -ria v podmínkových souvětích, obohacenou o vyjádření určité povinnosti či probability, je spojení *haveria de*: *Ele não sabia o que essa mulher **haveria de fazer**, caso fôsse descoberta.* (Thomas:129)

V podmíněných větách lze jednoduché formě na -ria přiřadit následující distinktivní rysy: 1. MO v přítomné temporální rovině (často nespecifikováno), orientace vůči MO do roviny paralelní / futurální; 2. Modální rovina nereálná – vyjádření podmíněnosti (podmínka ve vedlejší větě); 3. Možnost naplnění podmínky nespecifikovaná. Obecně děje méně pravděpodobné. Na parolové úrovni může ovšem jednoduchá forma na -ria označovat i děje kontra-faktuální, motivací je obecná tendence mluvčích k maximální ekonomičnosti při výběru výrazových prostředků.

Transpozice modálních funkcí formy na -r do minulosti

Následující užití formy na -ria jsou výsledkem transpozice formy na -r do minulosti. Výchozí charakteristikou společnou pro vyjádření pochybnosti, probability i zprostředkované informace je tedy lokalizace do přetřetí temporální roviny. Na rozdíl od kontextů, v nichž plní funkci futura přetřetí, je však v těchto případech rámcem modální rovina nereálná, mající epistemické východisko. Mluvčí nevládne plnou znalostí obsahu výpovědi, o němž však vynáší soud. Určení aktuální funkce se pak povětšinou odvíjí od lexikálního okolí, větného kontextu.

---

²⁴ Označení užití v M.H.M. MATEUS (s.) převzato z MONTOLÍO, E.: *Las Construcciones Condicionales*. In Gramática descriptiva de la Lengua Española (vol. 3, kap. 57). Madrid, 1999.

Vyjádření pochybnosti

Forma na -ria může vyjadřovat pochybnost mluvčího nad obsahem výpovědi orientované do prétéritní temporální roviny. Toto užití se objevuje zejména v tázacích větách, v nichž je v rámci přítomné temporální roviny užitá forma na -r: *Todos perguntam quem se esconderá sob o pseudónimo.* (Sten:41). Forma na -ria pak tyto děje transponuje do minulosti: *Todos perguntaram quem se esconderia sob o pseudónimo.* (konstr. aut.) *E logo um pensamento inesperado lhe audiu com uma clareza impressionante: „seria o pai?“* (Sten:49).

V souvislosti se sémantickým obsahem tázacích vět tohoto typu obsahujících formu na -r vymezuje Sten charakteristiku, která je odlišuje od ostatních tázacích vět²⁵, následovně (analogicky lze vztahovat i na formu na -ria): zatímco v případě otázky *onde está* mluvčí předpokládá u adresáta znalost situace, otázka *onde estará* vyjadřuje pochybnost mluvčího ohledně schopnosti adresáta poskytnout mu spolehlivou odpověď (Sten:42). Výpověď tak může do jisté míry být otázkou pouze řečnickou, což potvrzují situace, kdy je adresát fiktivní a jedná se tedy spíše o zvolání či povzdechnutí.

V některých kontextech, či ve spojení s některými slovesy, může být forma na -ria užitá i v rámci přítomné temporální roviny: *Estará doente? Sairia de Lisboa?* (Sten:43). Podle autora je toto sousedství formy na -r a formy na -ria vyvoláno rozdílnou časovou lokalizací předmětných dějů, ovšem současně zdůrazňuje vliv vidové opozice sloves *estar* a *sair*: slovesa durativní povahy či stavová (*estar*) mají tendenci volit v tomto kontextu formu na -r, zatímco terminativní slovesa typu *sair* mohou implikovat i v přítomné rovině užití formy na -ria (viz. také Sten:52).

---

²⁵ Vzhledem ke skutečnosti, že každá otázka zákonitě formuluje nějakou pochybnost či nejasnost, kterou si mluvčí přeje osvětlit.

Thomas upozorňuje na skutečnost, že v brazilské portugalštině je toto užití spíše ojedinělé, přičemž se omezuje téměř výhradně na slovesa *estar*, *ser* a *ter* (Thomas:128).

O sklonu mluvčích k větší ekonomičnosti v komunikačních situacích vypovídá také užití slovesa **poder** ve formě na -ria a minulého infinitivu plnovýznamového slovesa namísto složené formy na -ria samotného plnovýznamového slovesa: *Mas não **poderia** essa inglesa **ter vivido**, embora em outra época e em outra terra, e o Dr. Silveira, para criar ambiente, para embelezar, a tivesse situado em Coimbra?* (Sten:296). Pokud nefiguruje v tázací větě, může být toto spojení také vyjádřením probability (viz. dále).

Shrňme-li distinktivní rysy formy na -ria vyjadřující pochybnost, uvedeme následující: 1. Temporální rovina MO: a) ztotožnitelná s MP, MU k ní retrospektivní; b) prétéritní, MU k ní paralelní; 2. Modální rovina nereálná; rys pochybnosti podpořen lexikálně, popř. interogativní větou, která může mít podobu nepřímé či polopřímé řeči.

Vyjádření probability

Mluvčí může prostřednictvím formy na -ria vyslovit pravděpodobnou domněnku ve vztahu k minulosti (opět se jedná o transpozici formy na -r do minulosti). Obsahově se tato domněnka často týká přibližného určení věku, času atp.: *Ser iam umas seis horas, mas a noite era evidente*. (Sten:51). V uvedeném příkladu je aproximativnost informace posílena lexikálně, nicméně paradigma formy na -ria může v rámci prétéritní roviny tento význam vtělovat i samostatně: *Quando te foste embora terias doze anos* (Sten:51). Čeština probability povětšinou vyjadřuje právě použitím různých lexikálních prostředků, bez nichž by se vyznění výpovědi změnilo z epistemického vyjádření přibližnosti na konstatování faktu, jako např.: *Když jsi odešel, bylo ti nějakých dvanáct let*.

Podobně jako v předchozím případě i toto užití formy na -ria je podle Thomase v brazilské portugalštině jevem méně častým, omezujícím se na slovesa *estar*, *ser* a *ter* (Thomas:128). V tomto kontextu bývá forma na -ria plnovýznamového slovesa nahrazena spojením *poderia* / *deveria* a složeného infinitivu plnovýznamového slovesa, často jsou ovšem tato modální slovesa ve tvaru přítomného (viz. kap. 3).

Probabilita se od předchozího významu pochybnosti odlišuje přinejmenším typologií propozice, která je afirmativní. Dále může být rys probability, přibližující sdělení reálné modální rovině, posílen i lexikálně, popř. typologií samotného slovesa na -ria, jako jsme doložili výše.

Distinktivní rysy formy na -ria ve funkci probability: 1. Výchozí temporální rovina: a) přítomní, MU k ní retrospektivní; b) přetřetí, MU k ní paralelní; 2. Modální rovina: nereálná (přibližnost) x blízkost konstatování faktů.

Vyjádření zprostředkované informace

Forma na -ria může být také nástrojem pro vyjádření hypotetické zprostředkované informace. Koncept mediativu (termín používá např. Guentchéva²⁶) jakožto morfo-syntaktického způsobu vyjádření informace zprostředkované či vyvozené na základě skutečností často založených na smyslovém vnímání byl ve výrazné a značně nuancované míře pozorován u jazyků různých přírodních národů. Portugalský modotemporální systém není v tomto směru tak bohatě rozrůzně, aby disponoval nějakým slovesným paradigmatickým, které by plnilo výlučně funkci mediativu, ale tuto funkci zastává kromě formy na -r i námi studovaná forma na -ria (k rozdílům užití

---

²⁶ V r. 1957 použil Jakobson ve své studii „*Les embrayeurs, les catégories verbales et le verbe russe*“ v rámci „*Essais de Linguistique Générale I*“ označení *evidential*, v jiné literatuře se objevují další termíny jako např. *distantif*, *présomptif*, *médiaphore*, *non-testimonial*, *non-vu*, *admiratif* apod.

viz. kapitola 3). V rámci jazykového systému současné portugalštiny tedy existují formální opozice, které umožňují rozpoznat formu *na-ria* v této funkci od funkcí jiných (ke konkrétním opozicím viz. kap.4.2.4).

Zdrojem zprostředkované informace může být výpověď jiného subjektu, různé zvěsti či ústní tradice, legendy. Mediativ není vyjádřením epistemické modality v pravém slova smyslu. Mluvčí či pisatel ve výpovědi nevyjadřuje míru poznání sdělované informace, ale využívá možnosti, zejména v žurnalistickém stylu, odvolat se na zdroj informace nesoucí odpovědnost za obsah sdělení, které může být pravdivé či nikoliv²⁷. T. Oliveira nicméně cituje M.H. Costa Campos, která ve své studii „Enunciação mediatizada e operações cognitivas“ upozorňuje na provázanost mediativu a epistemické modality: „o mediativo fornece à modalidade informação sobre a maior ou menor fiabilidade de uma informação, contribuindo para um valor modal epistémico dentro de uma escala que vai da asserção estrita aos vários graus de probabilidade.“ V souvislosti s paralelními výpověďmi hovoří Sanderléia Roberta Longhin-Thomazi o polyfonii v diskurzu.

Obměnou jednoduché formy *na-ria* je spojení **iria + infinitiv**: *Segundo o boato, a revolta iria estourar no dia seguinte.* (Thomas:130)

Ve výpovědích se zprostředkovanou informací se objevují např. příslovce typu *alegadamente, aparentemente, supostamente* či modální slovesa *dever* nebo *poder* v epistemickém užití, popř. další prostředky, které umožňují mediativ identifikovat. Zejména v žurnalistickém stylu kromě předchozích zmíněných figuruje ještě

---

²⁷ Srov. Sten: „Celui qui parle ou qui écrit peut se servir du conditionnel pour déclinier toute responsabilité quant à la véracité de certain énoncé.“ (Sten:57)

zdroj informace, odpovědný za její správnost (*De acordo com X..., segundo X...*).

Užití formy na -ria je v PE podle Marquese možné pouze pokud je zřejmé, že původce informace není identický s mluvčím, ať už je tato skutečnost explicitně zmíněna, či vyplývá ze situace (jinak lze z morfo-syntaktických nástrojů užít formu na -r). Jak dále tvrdí Marques, brazilský úzus oproti PE formu na -ria připouští i v situacích, kdy zdroj identifikován není.

Tomuto užití můžeme přisoudit následující distinktivní rysy: 1. Temporální rovina MO přítomní (v širším vymezení) / přetértní; 2. MU k MO retrospektivní / paralelní; 3. Modální rovina reálná, informace objektivizovaná odkazem na zdroj (explicitně / implicitně).

Zmírněné vyjádření vůle

Forma na -ria slouží dále k vyjádření vůle mluvčího, či jiné osoby, jíž se výpověď týká, tzv. zmírněným vyjádřením. Jedná se, na rozdíl od direktivního vyjádření vůle v případě imperativu a deziderativu, o projev jisté kulantnosti směrem k adresátovi: mluvčí v promluvě vystihuje aktuální, tedy skutečný stav mysli (postoj, přání), ovšem místo použití slovesného paradigmatu přítomného času oznamovacího způsobu odpovídajícího jevům z reálné modální roviny klade tento reálný projev vůle do nereálné roviny eventuality.

Forma na -ria dává mluvčímu možnost: a) zaoblit hrany v myšlenkách kategoricky vyřčené žádosti či rozkazu; b) vyslovit názor, jenž je apriori jedním z mnoha možných pohledů na danou skutečnost; c) vyslovit přání, v jehož realizaci mluvčí příliš nedoufá. To vše za účelem zamezit případné konfrontaci s adresátem, získat ho na svou stranu, či se dopředu připravit na případnou zamítavou reakci. Jako taková je forma na -ria výsledkem působení

společensko-komunikačních konvencí zakládajících se na formálně projevovaném respektu k druhému člověku.

Následující příklad dobře dokládá, jaké je výsledné působení takového stylisticko-komunikačního postupu: *Ele **desejaria** ser apresentado a essa senhora.* (Teyssier:206). Ve větě *Přál by si být představen té dámě* jako by byla implicitně přítomna i podmínka „*se a senhora consentisse*“.

Rysy, odlišující zmírněné vyjádření od jiných funkcí formy na -ria, jsou následující: 1. MO časově nezařazen, splývá s MP; 2. MU je vůči MO paralelní / prospektivní; 3. Modální opozice skutečnost (rovina reálná) vs. sdělení (rovina nereálná) – umožňuje substituci formy na -ria paradigmatem přítomnosti indikativu.

2.5.2 Složená forma na -ria

Vyjádření možnosti neuskutečnitelné

Děje či jevy potenciální v minulosti vyjadřované složenou formou na -ria jsou neskutečné a již neuskutečnitelné vlivem časové lokalizace do doby již uplynulé. *O Rui disse-me que lhe **teria** **agradado** ir à festa.* (M.H.M. Mateus:165)

Vyjádření podmíněnosti neuskutečnitelné

Složená forma na -ria vyjadřuje v podmínkových souvětích orientovaných do minulosti jev či děj, který se mohl uskutečnit za předpokladu splnění jisté podmínky, jež ovšem splněna nebyla. Forma na -ria zde postihuje opět děj v minulosti neuskutečněný respektive neuskutečnitelný. Představuje alternativní realitu ke skutečným událostem či stavům věcí, které v reálném časoprostoru proběhly a tudíž tuto alternativu svou platností popírají (odtud někdy užívané označení podmínkových souvětí tohoto typu jako kontrafaktuálních): *Se a Maria tivesse chegado a horas, **teríamos** ido ao cinema.* (M.H.M. Mateus:165)

Souhrn charakteristik složené formy na -ria je následující: 1. MO je situován do prétéritní temporální roviny; 2. Modální rovina nereálná, vyjadřující neskutečnost v minulosti, tj. neuskutečnitelnost.

Transpozice modálních funkcí formy na -r do minulosti

Vyjádření pochybnosti

Podobně jako je tomu v případě jejího jednoduchého tvaru, může i složená forma na -ria vyjadřovat pochybnost ohledně dějů orientovaných do minulosti, tentokrát v analogii ke složené formě na -r. Stejně tak je tato pochybnost formulována otázkou. Rozdíl v užití oproti složené formě na -r vnímá Sten (Sten:263) v nahlížení minulé situace taktéž z minulosti a větším odstupem, který je tím vytvořen ve vztahu k momentu promluvy (složená forma na -ria bývá součástí zejména nepřímé řeči či projevů vnitřního monologu): *Calculando que a mãe obedecesse à filha (que **teriam dito** os olhos dela?) o padre observou:* (Sten:262).

Ve vztahu k jednoduché formě na -ria může složený tvar vyjadřovat pochybnosti ohledně děje orientovaného do vzdálenější minulosti (předčasnost vůči jinému ději v minulosti): *Seria o João? **Teria voltado?*** (Sten:267). Často je nicméně v kontextech jinak náležejících složenému tvaru užito jednoduchého v rámci obecné tendence k ekonomičnosti výpovědi a to díky bezpříznakovosti, kterou jednoduchá forma, na rozdíl od složené varianty, vykazuje. S úspěšností jazykové produkce souvisí i možnost vymezení temporální sféry složenou formou pouze v úvodu promluvy a následným užitím jednoduchého tvaru i pro popis dějů paralelních (Sten:268).

Vyjádření probability

Složená forma na -ria může také vyjadřovat probabilitu ve vztahu k dějům minulým, jako je tomu např. v: *Disseram-me que o*

grupo se teria organizado na festa (M.H.M. Mateus:165). V tomto případě váháme se zařazením do kategorie zprostředkované informace, což poukazuje na blízkost náplně těchto dvou konceptů. Sten uvádí následující příklady nepřímé řeči, uvozené slovesy, která v sobě již obsahují sémantiku probability / hypotézy: *Sabugosa supõe que o Auto da Festa **teria sido representado** em 1535 ao Conde de Vimioso. Parece que estas festas, em Alvito, pelos motivos que já vou expor, não **teriam passado** dos famosos bailos.* (Sten:264). Na rozdíl od vyjádření pochybnosti je charakter propozice afirmativní.

Vyjádření zprostředkované informace

Ve vyjádření zprostředkované informace je patrná koexistence složené formy na -ria s jednoduchou (viz. předchozí podkapitola). T. Oliveira (T. Oliveira:410) se odkazuje na Guéntchevu, když uvádí, že jednoduchý tvar bývá povětšinou užit ve spojení s slovesy popisujícími určitý stav či děj nahlížený v jeho průběhu, zatímco složená forma je, podobně jako ve francouzštině, spojována se slovesy terminativní povahy (Guentchéva 1994:16-17)²⁸: *O indivíduo tinha sido acusado de cortar deliberadamente o tubo de alimentação de um bebé – que **teria confundido** com um filho seu de que se **quereria** livrar* (T. Oliveira:410).

---

²⁸ Srov. Sten (57).

Tab. 1: Soubory distinktivních rysů funkcí formy na -ria

FUNKCE	TEMPORÁLNÍ ROVINA		MODÁLNÍ ROVINA		specifikace
	VÝCHOZÍ TR (MO)	TR (MU)	REAL	NON REAL	
subjektivní užití fut. pret.	PRET	pros	++		uskutečnění děje neověřeno
objektivní užití fut. pret.	PRET	pros	+++		uskutečnění děje ověřeno
možnost eventuální	PREZ / -	par/pros/-		+	nezávislá eventuální možnost
možnost neuskutečnitelná	PREZ / PRET	par/pros		++	nezávislá nereálná možnost
možnost kontra-faktuální	PRET	par/pros		+++	nezávislá kontra-faktuální možnost
podmíněnost eventuální	PREZ / -	kond. par/pros/-		+	závislá eventuální možnost
podmíněnost neuskutečnitelná	PREZ / PRET	kond. par/pros/-		++	závislá nereálná možnost
podmíněnost kontra-faktuální	PRET	kond. par/pros		+++	závislá kontra-faktuální možnost
pochybnost	PREZ / PRET	re/par		++	interrogativní konstrukce
probabilita	PREZ / PRET	re/par		+	afirmativní konstrukce
zprostředkovaná informace	PREZ / PRET	re/par	++		polyfonie (zdroj)
zmírněné vyjádření	PREZ	par/pros		+	skutečnost prezentována jako eventualita

Zdroj: autor

3 Substituty formy na -ria na průřezu jejích funkcí (hledisko onomaziologické)

V této kapitole představíme alternativní slovesná paradigmata, která mohou formu na -ria v jejích užitích substituovat. Budeme přitom sledovat hledisko onomaziologické, tzn. směřovat od vymezené funkce k formě. Zároveň se na této ploše zřejmě projeví jisté rozdíly v úzu evropské a brazilské normy: zatímco v evropské portugalštině konstatujeme u formy na -ria jistý ústup z jí původně vymezených funkcí ve prospěch např. imperfekta, v brazilské portugalštině má forma na -ria poměrně odlišnou pozici.

3.1 Následnost v minulosti

3.1.1 Forma na -r

Nahrazení formy na -ria formou na -r pro vyjádření následnosti v minulosti je možné např. v případě, že popisovaný děj časově přesahuje i moment promluvy: *Leonor prometeu, finalmente, mas sem convicção, que logo que a peça saia de cena **irá** ao Caramulo. Mas a carreira da peça prolonga-se, num triunfo que a ensoberbece por se dever em grande parte ao seu desempenho* (Sten:39).

Další užití formy na -r připodobňují Cunha a Cintra k historickému přítoku, s nímž se v portugalštině setkáme, ovšem, jak připomíná Teyssier, v menší míře než je tomu ve francouzštině (Teyssier:205). Toto užití formy na -r je formě na -ria substitutem v jejím objektivním užití, které jsme vymezili v 2.4.1: *João casou-se em 1922, mas Pedro **esperará** ainda dez anos para constituir família* (Cunha, Cintra:458). I s přihlédnutím k tomuto příkladu můžeme zřejmě dát za pravdu Stenovi, uvádějícímu charakteristiku, jež mají podle něj děje vyjadřované formou na -r společnou: jejich realizace nastává vůči momentu odkazu s výrazným časovým odstupem: *Assim fora ele em Antioquia herói da caridade e do mesmo modo o **será** em Constantinopla*. (Sten:39)

Sten zmiňuje také zajímavý příklad, v němž se setkává forma na -r s formou na -ria, ovšem v rozdílné funkci: *Onde **iria** ela agora? E que **dirá** à mãe, em lá chegando?* Zatímco forma na -ria formuluje pochybnost v minulosti, forma na -r je vyjádřením budoucnosti v rámci vnitřního monologu. Motivace k užití formy na -r může dle autora také spočívat ve snaze vyhnout se ambivalencím ve výkladu, které by mohly vzniknout v případě, že by příjemce neodhalil rozdílné funkce sousedících forem na -ria (Sten:63).

3.1.2 Imperfektum

Imperfektum může formu na -ria nahrazovat hned v několika kontextech, které si následně představíme. Ve funkci futura prétérita je užití imperfekta analogií k situaci panující v přítomné temporální rovině, kde má forma přítentu schopnost vyjadřovat děje budoucí. Sémanticky se taktéž jedná o děje, jejichž následné naplnění je již v momentu odkazu jisté, tedy vykazují určitou zakotvenost v MO. O této významové odlišnosti ve vztahu k formě na -ria do jisté míry vypovídá následující příklad: *havia notícias sensacionais: o Dr. Júlio, que passava por ser o melhor médico da terra, **saía** da vila na manhã seguinte, por alguns dias; mas prometera a Lucinda que **examinaria** o pequenino Verruga nessa noite, se lho trouxessem* (Sten:103). Zatímco imperfektum zde vyjadřuje děj, který je součástí předem daného plánu, formy na -ria představuje děj, který je výsledkem momentálního rozhodnutí.

Podmínkou užití imperfekta ve funkci futura prétérita je přítomnost takového kontextu, který děj jasně lokalizuje do momentu následujícího po MO, jako např.: *Perguntei se **partia** no dia seguinte* (Tláškal:244). Toto užití je přitom vyhrazené spíše registru mluveného jazyka.

V psané PB je výskyt imperfekta v tomto kontextu poměrně výjimečný. Situace je ovšem jiná v případě jazyka mluveného: jak uvádí Thomas, četnost jeho užití ve funkcích zastávaných tradičně formou na -ria je stejná u sloves *ser*, *ter*, *estar* a některých dalších majících jednoslabičný kmen formy na -r respektive formy na -ria (*Eu resolvi que daí em diante eu **fazia** só o absolutamente necessário.*). U sloves s futurálním kmenem víceslabičným pak imperfektum dokonce převažuje²⁹ (Thomas:130).

---

²⁹ Domníváme se, že se jedná o snahu mluvčích vyhnout se v komunikaci komplikovanějším slovesným tvarům.

3.1.3 Ia + infinitiv

Toto spojení se v mluvené PB objevuje ve vedlejších větách v rámci souslednosti časové: *Todo mundo já sabia o que ia acontecer* (Thomas:129). *E era ali mesmo, perante esses objectos mortos, repugnantes, talvez, que ela ia ouvir a confissão do Silva Costa* (Sten: 304)³⁰.

3.1.4 Havia de + infinitiv

Spojení *haver de + infinitiv* je velmi expresivní a kromě temporální složky si jeho různé varianty vždy uchovávají silné modální významy: vyjádření povinnosti, podrobenosti jistým obecně daným pravidlům, vnitřní odhodlání. Sten v souladu s Dunnem uvádí spojitost těchto odlišných modálních významů se slovesnou osobou, k níž se pojí: zatímco v první osobě *hei-de/ havemos de* představuje odhodlání mluvčího, ve druhé a třetí osobě *haver de* vyjadřuje povinnost (Sten:299). V rámci vnitřní fokalizace se nicméně lze setkat s vyjádřením odhodlání i ve třetí osobě: *Ela queria ir, mas havia de levar a menina* (Sten:301). Vedle zmíněných modálních významů si však *haver de* vždy zachovává temporální orientaci do bezprostřední budoucnosti. Analogicky *havia de* lokalizuje děje do doby následující po jiném čase v minulosti např. v kontextech, kde by užití tvaru imperfekta samo o sobě nebylo pro orientaci do budoucnosti dostačující, vzhledem k primární zakotvenosti imperfekta v časovém intervalu paralelním s MO: *Ele me trouxe umas uvas, dizendo que eu havia de gostar*.(Thomas:129)³¹.

Spojení *havia de + infinitiv* oproti imperfektu plnovýznamového slovesa má dostatečně silný rys prospektivnosti: *o poeta lírico simples e espontâneo que havia de ser toda a sua vida*

---

³⁰ Ve větách, které nejsou uvozené jiným slovesným paradigmatickým, popisuje *ia + infinitiv* děj, jehož uskutečnění zamezila nějaká jiná událost: *Clarice ia falar, mas mudou de ideia*. (Thomas:130). V tomto kontextu se ovšem nejedná o spojení substituující formu na –ria, alternativními konstrukcemi jsou: *estava para + infinitiv*, *estava a ponto de + infinitiv*.

³¹ V tomto případě by samotné *gostava* spíše indikovalo skutečnost v minulosti. Temporální interpretace imperfekta by převážila i u sloves jako *desejar*, *amar*, *adorar*.

(Sten:301). V současném jazyce je *havia de* užíváno častěji než *haveria de*, u něhož je rys prospektivnosti ještě zdůrazněn, což Sten hodnotí jako poněkud redundantní.

3.2 Předbudoucí děj v minulosti

Jak jsme již konstatovali v 2.4.2, je užití složené formy na -ria v temporální funkci velmi ojedinělé. Zejména mluvený jazyk v komunikačních situacích nemá tendenci morfologicky zdůrazňovat perfektivní povahu děje ukončeného před jiným dějem následujícím v minulosti a vzájemnou temporální lokalizaci vyjadřuje spíše prostředky lexikální povahy. Následující příklad je z mluvené PB: *Paulo tinha dito que **faria** o trabalho antes das cinco horas.* (Thomas:136). V tomto kontextu se setkáváme nejen s jednoduchou formou na -ria, ale také imperfektem popř. jeho ustálenými spojeními, jež jsme jmenovali ve funkci futura préterita.

3.3 Možnost eventuální

3.3.1 Imperfektum

V PE je nahrazování formy na -ria imperfektem jevem velice častým. Teyssier dokonce uvádí, že v mluvené PE je forma na -ria substituována imperfektem ve všech kontextech: „dans la conversation familière tous les conditionnels sont remplacés par des imparfaits de l'indicatif“³² (Teyssier:206).

Imperfektum velmi často nahrazuje formu na -ria ve vyjádření dějů potenciálních: *O que é, é rachá-lo! Eu **bebia**-lhe o sangue!* (Sten:103). Jak bylo zmíněno v bodě 3.1.1, imperfektum se pojí obzvláště s některými slovesy, jejichž futurální kmen je víceslabičný. Takovým slovesem, hojně užívaným v modálních funkcích, je *convir*: *O pequeno dos Melos é que me **convinha***

---

³² „V neformální komunikaci jsou všechny kondicionály nahrazovány imperfekty indikativu.“

(Sten:112)³³. Dalším slovesem pojícím se s imperfektem a současně modálním významem, je *preferir*: *Eu **preferia** que o Padrinho não me dissesse nada* (Sten:117).

3.3.2 Plusquamperfektum

Modální užití jednoduchého tvaru plusquamperfekta je poměrně méně časté, spadající do registru velmi vytríbeného, až archaizujícího, zejména literárního jazyka. Následující příklad citovaný Stenem je z díla klasika Eça de Queiróse: *Ah! Lâminas doiradas dos templos, túmulos gregos dos Herodes, com relevos de folhagens, como eu vos **dera** por um dos pequenos regatos azulados* (Sten:156). Z našeho pohledu se jedná o vyjádření děje možného eventuálního, ovšem jistě bychom mohli dát za pravdu i autorovi, který cítí za druhou částí souvětí *por um dos pequenos regatos azulados* podmínku „*kdyby mi byly nabídnuty výměnou*“, jejíž přítomnost může sémantiku *dera* jemně pozměnit na podmíněnost. V možné přítomnosti implicitní podmínky se děje potenciální dějům podmiňovaným velice přibližují.

3.4 Možnost neuskutečnitelná

3.4.1 Plusquamperfektum

Na již jednou citovaném příkladu bychom chtěli ilustrovat polemiku nad vymezením kontextů, kdy je substituce formy na -ria imperfektem a potažmo plusquamperfektem indikativu možná, a kdy ne. M.H.M. Mateus hovoří o možné substituci složené formy na -ria plusquamperfektem za předpokladu, že se jedná o jednoznačně modální užití formy na -ria³⁴. Vieira dos Santos však toto stanovisko

---

³³ Zde můžeme být částečně na pochybách, zda-li se nejedná spíše o zmírněné vyjádření, jako je tomu bezpochyby v následujícím příkladu: *Mas não me parece que possa ser ainda hoje... Zornoza insistiu: „Convinha que fosse“*. (Sten:112)

³⁴ „O Condicional Composto é um tempo gramatical que apresenta características muito evidentes de modalização, podendo em alguns casos ser substituído pelo Mais-que-Perfeito Composto sem alterações

komentuje s ohledem na případ, který toto tvrzení poněkud relativizuje: *O Rui disse-me que lhe teria agrado ir à festa.* (M.H.M. Mateus:165). Původní věta má jasně modální, kontrafaktuální vyznění (*Rui mi řekl, že by na tu oslavu býval rád šel.*), přesto však nepřipouští substituci paradigmatu složeným plusquamperfektem, neboť by došlo ke změně vyznění souvětí z kontra-faktuálního na reálné (*O Rui disse-me que lhe tinha agrado ir à festa* tj. *Rui mi řekl, že na tu oslavu šel rád.*). S ohledem na tuto skutečnost je tedy, slovy Vieiry dos Santos, nutno brát modální kontext za nutnou, ne však dostačující podmínku pro substituci složené formy na -ria plusquamperfektem.

3.5 Podmíněnost neuskutečnitelná

3.5.1 Imperfektum

Již na počátku 20. století vnímal Moreira ústup formy na -ria ve prospěch imperfekta v mluveném jazyce jako téměř úplný, na poli literárním pak spatřoval za častým užitím imperfekta jeho větší emfaticnost, díky níž se měl autorský diskurs stát energičtějším a živějším (Moreira:75-76).

Cunha a Cintra uvádějí možnou substituci formy na -ria imperfektem v podmínkových souvětích neskutečných respektive neuskutečnitelných zejména ve spojení s modálními slovesy typu *dever, saber, querer, desejar, sugerir*, apod. Změna slovesného paradigmatu však vnáší do výpovědi významovou nuanci interpretovanou autory následovně: zatímco forma na -ria vyjadřuje děj, který by se byl za předpokladu splnění podmínky realizoval pouze pravděpodobně, děj v imperfektu by byl nevyhnutelným

---

significativas, se o contexto é claramente modal, e com perca de modalização noutros contextos" (M.H.M. Mateus:166)

vyústěním její realizace: *Sem a sua interferência, eu **estaria** perdido.* vs. *Sem a sua interferência, eu **estava** perdido.* (Cunha, Cintra:462)³⁵

Nahrazení formy na -ria (jednoduché i složené) imperfektem uvádí i Thomas v rámci registru mluvené PB: *Seu eu tivesse ouvido quando você chamou, **corria** para lá.* Thomas upozorňuje, že tato komutace může zapříčinit zastření původního významu, jako by tomu bylo při nahrazení složené formy tvary *casaria* nebo *casava* v následujícím souvětí, která by děj orientovala spíše do budoucnosti než do minulosti: *Se eu tivesse gostado da moça, **teria casado** com ela* (Thomas:136). Zde si dovolíme s autorem polemizovat, jelikož se domníváme, že forma konjunktivu plusquamperfekta v podmiňující větě dostatečně vymezuje modotemporální význam celého souvětí, a užití jednoduchých tvarů z našeho pohledu interpretaci souvětí nijak neproblematizuje.

3.5.2 Havia de + infinitiv

Moreira uvádí užití *havia de* pro vyjádření podmíněnosti (jinak povětšinou vyjadřující deontickou modalitu): *Se isso fosse comigo, **havia de** m'as pagar.* Za touto substitucí vidí autor obecnou tendenci mluvčích k používání opisných vyjádření, jak ostatně potvrzuje etymologie původně perifrastických konstrukcí formy na -r a formy na -ria (Moreira:80, 83).

Podle Thomase je *havia de* v mluvené PB používáno poměrně řídky: *Se eu fôsse você, **havia de** fazer o mesmo.* (Thomas:129)

3.5.3 Složené plusquamperfektum

V podmínkových souvětích neuskutečnitelných může na místě složené formy na -ria figurovat složené plusquamperfektum, a to i v mluvené PB: *Se ele tivesse chegado a tempo, **tinha podido** comer.*

---

³⁵ Podobně charakterizuje situaci, v níž je užito imperfektum, Bechara: „(o pretérito imperfeito) pode substituir, principalmente na conversação, o futuro do pretérito, quando se quer exprimir fato categórico.“ Autor uvádí následující příklad: *Se-me desprezasse, morreria, matava-me.* (Bechara:315)

(Thomas:136). V substituci složené formy na -ria složeným plusquamperfektem vnímá Vieira dos Santos, s odkazem na práci Isabel Poço Lopes³⁶ analogii k běžné substituci pomocného slovesa *teria/tinha*, na jehož základě se složené plusquamperfektum formuje.

3.5.4 Jednoduché plusquamperfektum

Moreira na počátku 20. století konstatuje určitou změnu v užívání jednoduchého plusquamperfekta v podmínkových souvětích: zatímco dříve byl tento tvar dle autora hojně užíván jak ve větě podmiňující, tak podmiňované, v soudobém jazyce frekvence užití poklesla, jak v registru učené, tak lidové portugalštiny.

Silveira Bueno tento tvar pro vyjádření neuskutečnitelné podmínky v PB vyčleňuje později pouze literárnímu jazyku, když cituje verš Álvára de Azeveda: *Eu perdera chorando essas coroas/, se eu morresse amanhã*. (Bueno:383). Bechara hodnotí jazyk nahrazující formu na -ria a formu na -se („falasse“) formou na -ra („falara“) jako slavnostní, obřadný: *Que fora (= seria) a vida, se nela não houvera (=houvesse) lágrimas?* (Bechara:316)

Situace v PE je Cunhou a Cintrou hodnocena podobně, citovány jsou verše Mária de Sá Carneira: *Um pouco mais de sol – e **fora** brasa,/ Um pouco mais de azul – e **fora** além, (...)* (Cunha, Cintra:456).

3.5.5 Konjunktiv imperfekta

V některých kontextech, v závislosti na obecných pravidlech platných pro užití modu konjunktivu, může být forma na -ria nahrazena konjunktivem imperfekta, jednoduchou či složenou formou: *talvez tudo **tivesse sido** melhor se melhor eu te **tivesse***

---

³⁶ Poço Lopes, I.: *Estudo sintáctico e axiológico das formas cantava e cantaria em português* (diplomová práce). FLUC Coimbra, 1995.

conhecido (Sten:296). V uvedeném případě je modus konjunktivu vyžadován přítomností příslovce talvez v antepozici, v následujícím pak vloženou větou se spojením *é possível que*: *Se tivesse descido momentos mais cedo, é possível que não conseguiu deixar de manifestar se (...)* (Sten:296).

3.6 Pochybnost

3.6.1 Forma na -r

Významovou nuanci mezi jednoduchou a složenou formou na -ria spočívající ve větším odstupu od předmětné situace, který vytváří druhá zmiňovaná, lze v ještě výraznější míře pozorovat při porovnání formy na -ria s formou na -r vyjadřující pochybnost: *Estendeu de novo o olhar pela baía ... será aquele? Será este?* (Sten:43). Uvedený příklad je vnitřním monologem postavy: oproti možné variantě s formou na -ria (...*seria aquele? Seria este?*) dochází prostřednictvím formy na -r k jakémusi přimknutí se k postavě právě v momentu, v němž tento monolog vedla, zatímco forma na -ria by vytvořila větší odstup od situace, aniž by vybočila z roviny nepřímé řeči autorského diskurzu.

Kromě jednoduché formy na -r se v prétéritní rovině setkáme i s jejím složeným tvarem: „*Eles*“ **terão dito** *alguma coisa ao Jorge, antes da partida? Ou terão escrito?* (Sten:261).

3.6.2 Será que

Ustálené spojení „*Será que*“ uvozující pochybnost je velmi často užíváno jak v PE, tak PB. Ve výpovědi se s ním lze setkat i v rámci prétéritní roviny, kde je součástí vnitřního monologu, podobně jako samotná forma na -r (viz. 3.5.1). „*Será que*“ je její stylistickou variantou, přičemž více odpovídá běžné komunikační situaci.

3.6.3 Složený tvar konjunktivu imperfekta

Jak uvádí Sten, bývá složené formy konjunktivu imperfekta užito po spojeních typu „*era possível que?*“, tedy pro vyjádření pochybnosti ohledně dějů orientovaných do minulosti, v případě, že se mluvčí chce zdržet vynášení vlastního soudu (v rámci udržení si odstupu): *E era possível que ela, em seis ou sete semanas, tivesse assim esquecido tudo?* (Sten:295), zatímco složená forma na -ria je již vyjádřením vlastního úsudku mluvčího: *há indicações precisas duma pedraria que um antepassado de V. Exa. Escondeu na capela do solar de San-Grefório. Teria sido depois encontrada? É possível, mas não é provável.* (Sten:295). Sten v souvislosti s užitím složeného konjunktivu imperfekta *é possível que* vede polemiku, zda si formu konjunktivu „žádá“ toto spojení, či je vztah příčina-důsledek opačný, tedy založený na modálním obsahu konjunktivu jakožto formy vyjadřující mezi jinými také pochybnost.

3.7 Probabilita

3.7.1 Složená forma na -r

Pravděpodobnost ve vztahu k minulým dějům také vyjadřuje složená forma na -r: *Não sei se me engano, mas creio que nem uma só vez ele terá falhado* (Cunha, Cintra:460).

3.7.2 Devia + infinitiv

V případě afirmativních výroků vyjadřujících probabilitu v minulosti plní podle Thomase tuto roli v mluvené PB sloveso *dever*: *Ele devia estar em casa.* (Thomas:129)

3.7.3 Dever + složený infinitiv

Častěji než předchozí případ se sloveso *dever* s významem probability ve vztahu k minulosti objevuje ve formě prezentu indikativu ve spojení se složeným infinitivem: *O Jorge deve ter chegado há minutos* (M.H.M. Mateus: 249).

3.8 Zprostředkovaná informace

3.8.1 Poder + složený infinitiv

Alternativou k formě na -ria pro vyjádření zprostředkované informace, jsou slovesa *dever* a *poder* v jejich epistemickém významu: *O assaltante **pode** ter entrado por esta janela.* (Marques:693). Slovesa *poder* a *dever* opět významově přibližují sdělení vyjádřením pochybnosti (*poder*) a probability (*dever*), opět tedy platí, že výsledná interpretace odvisí od předchozího větného kontextu a situace.

3.8.2 Forma na -r

Alternace formy na -ria s formou na -r pro vyjádření zprostředkované informace je v současné portugalské běžná. Jak uvádí Marques, je forma na -r v PE užito v případě, že v rámci výpovědi není označen zdroj hypotetické informace, čímž na sebe mluvčí částečně přebírá odpovědnost za obsah sdělení: *O assaltante terá entrado por esta janela.* (Marques:693). Větší ztotožnění se s obsahem výpovědi však u mluvčího přetrvává, i pokud užije formu na -r a současně uvede emitenta informace. Jestliže jsme hovořili o významové spřízněnosti formy na -ria s formou na -r založené na vytvoření určitého odstupu či odhledu od situace, je nutné zdůraznit, že odstup navozený formou na -r je přeci jen menší, vzhledem k určité zakotvenosti formy na -r v době paralelní k momentu odkazu, tedy ději, k němuž se vztahuje.

3.9 Zmírněné vyjádření

3.9.1 Forma na -r

V první osobě singuláru lze v některých případech mluvit o modálním zabarvení vyjadřujícím skromnost, ovšem při současném zachování temporální složky: *Não, não posso ser acusado. **Dirá** o senhor: mas como foi que aconteceram? E eu lhe **direi**: sei lá. Aconteceram: eis tudo.* (Cunha, Cintra:457). Podobný příklad uvádí

Sten: *Deu-se um facto, é certo, que eu não sei explicar e que V. Exa. julgou poder interpretar de uma maneira –como **direi**? (Sten:40).*

Toto užití formy na –r je však v portugalštině, ve srovnání s francouzštinou, spíše ojedinělé, Teyssier dokonce doporučuje, aby se ho mluvčí portugalštiny zcela vystřídali (Teyssier:205).

3.9.2 Imperfektum

Jak jsme již zmínili, je situace co do užití imperfekta ve funkcích formy na –ria poněkud odlišná v PE a PB: zatímco v PB jsou např. paradigmata *gostaria* a *desejaria* součástí běžného úzu, v mluvené PE jsou nahrazovány tvary imperfekta (*gostava*, *desejava*). Situace je jiná ve spojení se slovesem *querer*, které se i v PB vždy pojí s imperfektem: *Eu **queria** um quilo de uvas*. (Teyssier:207)

F. Oliveira hovoří o zdvořilostních frázích jako o určité komunikační strategii, která umožňuje mluvčímu „zachovat tvář“ v případě, že se setká se zamítavou odpovědí³⁷: ***Davas-me a direcção do Pedro?***

Imperfektum však může být v PB prostředkem pro vyjádření pokorného přání i ve spojení s jinými slovesy: *Sr. Manuel, eu **desejava** telefonar*. (Bechara:315)

3.9.3 Plusquamperfektum

V kontextech, v nichž je forma na –ria zmírněným vyjádřením přání, můžeme za její substitut do určité míry považovat i formu na –ra, která je ovšem výrazně expresivnější konstrukcí, zejména v ustálených spojeních, jež jsou součástí běžného jazyka: ***Quem me dera! Tomara (que)! (Kéž by!)***. Příklad uváděný Stenem, opět z díla Eçy de Queiróse, *Ai, **quem me dera** viver nesses países apaixonados!* (Sten:157) bychom jistě mohli parafrázovat následovně: *Gostaria*

---

³⁷ „(...) utilizando o imperfeito como forma de modalização que lhe permite mesmo „não perder a face“ em caso de má recepção, o que corresponde a uma estratégia discursiva (...)“.(F. Oliveira 1986:90)

viver nesses países apaixonados! Jak již však bylo řečeno, uvedenou substitucí by spojení doznalo výrazné ztráty na původní expresivnosti.

Následující užití formy na *-ra* se nám již tolik expresivně nejeví: *Nem as personagens, nem os lugares da cena têm a realidade que **desejávamos*** (Sten:156). Autor zde hovoří o implicitní přítomnosti podmínky „*ci s’était possible*“ („kdyby to bylo možné“), my však uvedené souvětí vnímáme spíše jako zmírněné vyjádření přání, jehož platnost je aktuální, nikoliv podmíněná realizací nějaké podmínky (srov. s 3.3.2).

4 Funkční posuny tvaru na *-ria* v současné portugalštině (hledisko sémasiologické)

4.1 Metoda práce

Poslední část této diplomové práce je věnována analýze vyexcerpovaného jazykového materiálu. Zatímco v předchozí kapitole jsme sledovali hledisko onomasiologické a zjišťovali, která další slovesná paradigmata mohou naplňovat funkce zastávané ve výpovědi formou na *-ria*, v této kapitole budeme sledovat opačný, sémasiologický postup. Znovu tedy budeme vycházet od formy směrem k funkci, přičemž se pokusíme vysledovat, které funkce forma na *-ria* v současné portugalštině plní nejčastěji.

Jak jsme již předeslali, budeme při vyhodnocování funkcí aplikovat strukturalistický přístup, v rámci něhož budeme přidělovat jednotlivým užitím distinktivní rysy, které to které užití vymezí vůči jiným alternativám. Na základě analýzy vypracujeme frekvenční statistiky, zvláště pro PE a PB, díky nimž budeme moci úzus obou variant vzájemně porovnat.

4.1.1 Jazykový materiál

Jazykovým materiálem pro excerpci výskytů formy na -ria se staly korpusy CetemPúblico pro PE a Chave pro PB. Oba tyto korpusy byly sestaveny a jsou volně přístupné v rámci brány www.linguateca.pt, která je výsledkem projektu zabývajícího se počítačovým a strojovým zpracováním portugalského jazyka.

Korpus CetemPúblico (Corpus de Extractos de Textos Electrónicos MCT/Público) čítá téměř 190 milionů slov evropské portugalské, obsažených ve článcích vydaných v deníku PÚBLICO mezi lety 1991 a 1998. Tento korpus byl vytvořen v rámci projektu *Processamento computacional do português* (Počítačové zpracovávání portugalského jazyka) na základě dohody o spolupráci mezi portugalským ministerstvem pro vědu a technologie (Ministério da Ciência e da Tecnologia, MCT) a deníkem PÚBLICO v dubnu roku 2000.

Jak uvádějí Rocha a Santos v článku věnovaném vzniku korpusu³⁸, byl Público, založený v r. 1990, prvním portugalským deníkem vydávaným současně v Lisabonu a Portu, a také prvním, který zprovoznil v r. 1995 kompletní internetovou verzi tištěného periodika. Público také vydal knihu *Livro de Estilo (LEP)*, která se kromě obecného přístupu k žurnalistické práci dotýká i práce s textem po jazykové a stylové stránce (Rocha, Santos:).

Tradiční rozdělení periodika do rubrik se do korpusu promítlo s jistými obměnami tak, aby označení jednotlivých sekcí pokud možno jasně vypovídalo o obsahu a potažmo jazykovém stylu úryvků. V označení každého úryvku uveřejněného v korpusu se tak kromě datace článku objevuje příslušnost např. jedné z následujících sekcí:

---

³⁸ ROCHA, P.A., SANTOS, D.: CETEMPúblico: *Um corpus de grandes dimensões de linguagem jornalística portuguesa*. In: VOLPE NUNES, M. das Graças (ed.): V. Encontro para o processamento computacional da língua portuguesa escrita e falada (PROPOR 2000). ICM/USP.São Paulo, 2000, s. 105-113.

Společnost (soc , 26 %), zahrnující také např. tematiku školství; *Kultura* (Cult, 15 %), do níž spadají i články o médiích či vědě; *Politika* (Pol, 12 %), *Sport* (Desp, 11 %), *Ekonomika* (Econ, 9 %), Sekce *Politika/Společnost* (Pol/Soc, 8%) zahrnuje bez dalšího rozlišení články zahraniční rubriky; do sekce *Nespecifikované* (ND, 14 %) spadají články tematicky různorodých rubrik. Míra zastoupení článků z jednotlivých sekcí odpovídá podílu těchto rubrik na obsahu periodika.

Doplňková informace zobrazující se s každým vyhledaným úryvkem může mít následující podobu *par=ext21-soc-91b-1*, označující 21. úryvek (*ext21*) ze sekce *soc*, vydaný v druhém semestru r. 1991 (*91b*). Příklady z korpusu CetemPúblico citované v této práci budou označeny následovně: [**CP1010-3 (des, 92b)**], tzn. CetemPúblico, úryvek **1010**, věta **3**, sportovní rubrika **des**, rok **1992**, druhé pololetí **b**.

Korpus CHAVE vznikl v rámci projektu CLEF (Cross-Language Evaluation Forum) a obsahuje žurnalistické texty jak PE (deník PÚBLICO, 1994-95), tak PB (deník Folha de São Paulo, 1994-95). Dohromady korpus čítá cca. 90,6 miliony slov, přičemž pro účely této práce jsme vybrali pouze výskyty v PB, jichž je v celém korpusu téměř 36 milionů. Všechny vyhledané úryvky předchází doplňující informace, díky níž uživatel rozpozná jazykovou variantu a dataci článku, z něhož pocházejí, např.: *F940201-008* označuje úryvek z deníku Folha de São Paulo (*F* vs. *P* pro Público), ročník 94, měsíc 02, den 01, č. článku 008. Na rozdíl od textů z korpusu CetemPúblico však články v CHAVE nejsou opatřeny označením příslušné tematické rubriky. V rámci analytické části budeme citovat excerpce z korpusu CHAVE následujícím způsobem: [**F081 - 94/01/01**], kde *F* zastupuje deník Folha, 081 je číslo úryvku a 94/01/01 dataci ve tvaru rok/měsíc/den.

Texty obsažené v obou korpusech jsou opatřeny morfologickým značkováním syntaktickým značkovacím jazykem PALAVRAS, vytvořeným Eckhardem Bickem v r. 2000. Morfologické značkování umožňuje, za použití regulárních výrazů a logických symbolů, vyhledávání nejen izolovaných slov, ale i celých větných struktur. Korpus CHAVE je navíc, počínaje lednem 2010, doplněn značkováním zmiňovaných entit (tj. osob, míst, organizací, firem, apod.) a vztahů mezi nimi prostřednictvím programu REMBRANDT vytvořeného Nunem Cardosem v r. 2008. Tím předchází vzniku ambivalencí, k němuž by mohlo bez vysvětlení těchto mimojazykových skutečností docházet.

Výběr právě těchto korpusů byl určen několika faktory:

1. Rozsah korpusu: oba korpusy disponují relativně velkým počtem jednotek, který zajišťuje dostatečné množství vyexcerpovaných příkladů;
2. Žánrové zařazení textů: o jazyce užívaném v rámci žurnalistických textů lze říci, že je velmi progresivní a vzhledem ke globálnímu vlivu, který média mají na jazykový úzus mluvčích daného jazyka. Tematicky poměrně různorodým textům (viz. tematické sekce v CetemPúblico) může odpovídat i rozrůznění stylové.
3. Rozšířenost: Oba deníky se v zemích svého původu dlouhodobě řadí mezi nejčtenější.

Vzhledem k požadavku průkaznosti jazykového materiálu jsme zvolili v obou jazykových korpusech dostatečně velký vzorek (v řádech stovek realizací pro obě slovesné formy v obou korpusech) tak, aby získané výsledky měly určitou vypovídací hodnotu a umožnily tudíž učinit jisté závěry směrem k fungování portugalštiny jakožto jazykového systému.

4.1.2 Vyhledávání

Pro účely naší analýzy jsme v jazykových korpusech vytvořili dotaz směřující k vyhledání tvarů formy na -ria:

Procura: [temcagr="COND.*"] cut 500
Pedido de uma concordância em contexto

Výraz **temcagr** je zkratkou pro slovesný čas či modus, konkrétně námi hledanou formu na -ria (**"COND"**). Tečka zastupuje v dotazu libovolný znak a hvězdička za určitým znakem vyjadřuje výskyt daného znaku od nuly do nekonečna (zde otevřená možnost různých zakončení, podle kategorie osoby a čísla). Hranaté závorky v dotazu ohraničují vždy hledané slovo. Z důvodu rozsáhlosti obou korpusů jsme omezili počet vyhledaných výskytů na prvních 500 výskytů (**cut 500**) tak, aby server dokázal daný dotaz zpracovat³⁹.

4.2 Analýza vyexcerpovaného materiálu

Nyní již přistoupíme k samotné analýze vyexcerpovaného materiálu, který dohromady čítá 1000 výskytů formy na -ria, jednoduché i složené, rovnoměrně rozdělených mezi obě varianty současné portugalštiny⁴⁰. Domníváme se, že analýza problematiky založená na souboru takového rozsahu již poskytne poměrně komplexní představu o užití formy na -ria v současné portugalštině, přesněji v žurnalistickém stylu. Při představování jednotlivých modotemporálních významů, jichž forma na -ria v námi

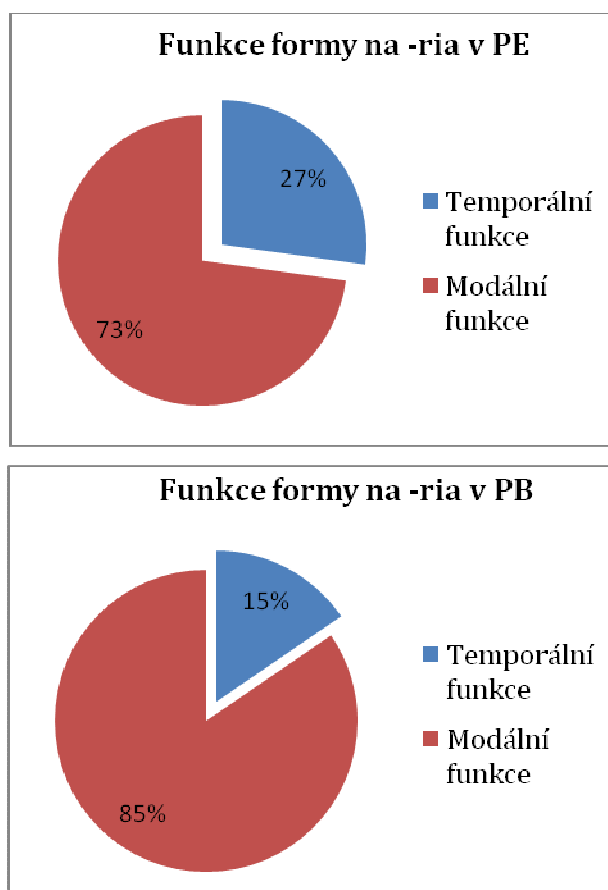
---

³⁹ Pro obeznámení se se syntaxí, na jejímž základě fungují korpusy CetemPúblico a CHAVE viz např.: Konkrétní příklady vyhledávání v korpusech zpřístupněných přes projekt AC/DC včetně CetemPúblico a CHAVE na: <http://www.linguateca.pt/ACDC/>
Uživatelský manuál CQP <http://www.ims.uni-stuttgart.de/projekte/CorpusWorkbench/CQPUserManual/HTML/>
Příklady a cvičení k paralelnímu korpusu COMPARA využívajícímu stejnou syntax jako CetemPúblico a CHAVE: <http://www.linguateca.pt/COMPARA/EECOMPARAEC.pdf>

⁴⁰ Tzn. 500 příkladů vyhledaných v korpusu CetemPúblico pro PE, 500 v CHAVE pro PB.

analyzovaném materiálu nabývala, se budeme řídit frekvenčním hlediskem a postupovat od nejčastějších významů po ty méně zastoupené.

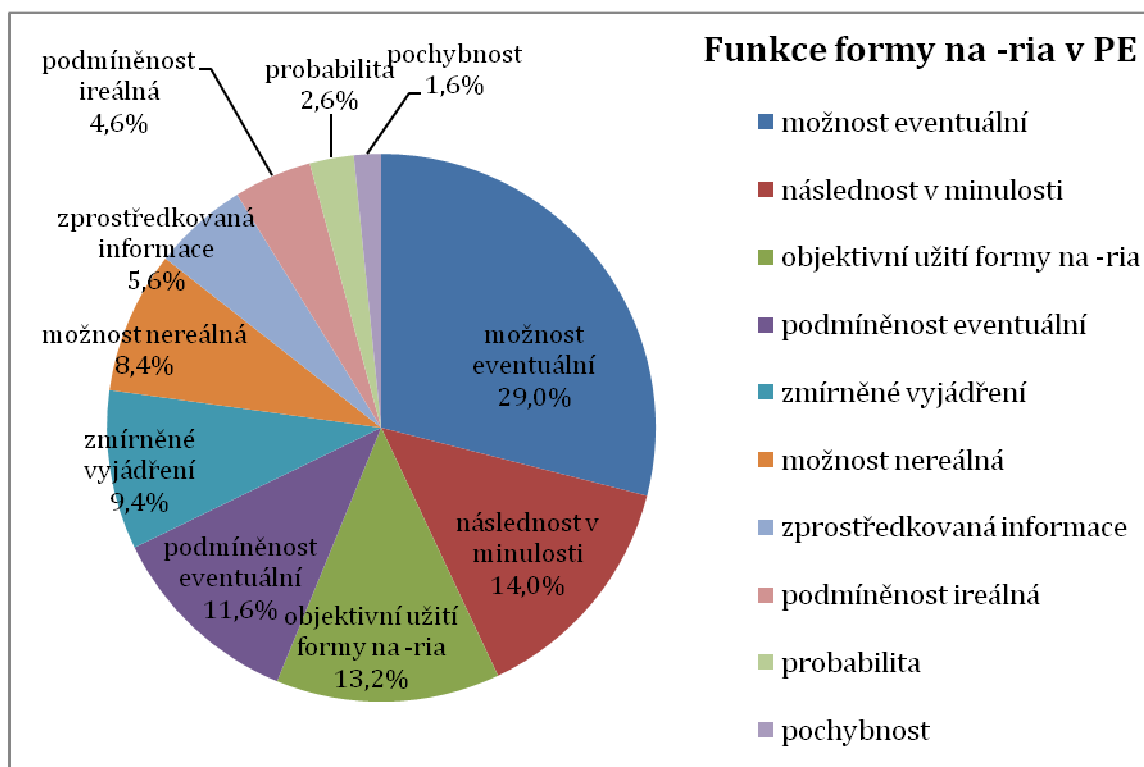
Obr. 1: Distribuce modálních a temporálních funkcí v současné portugalštině

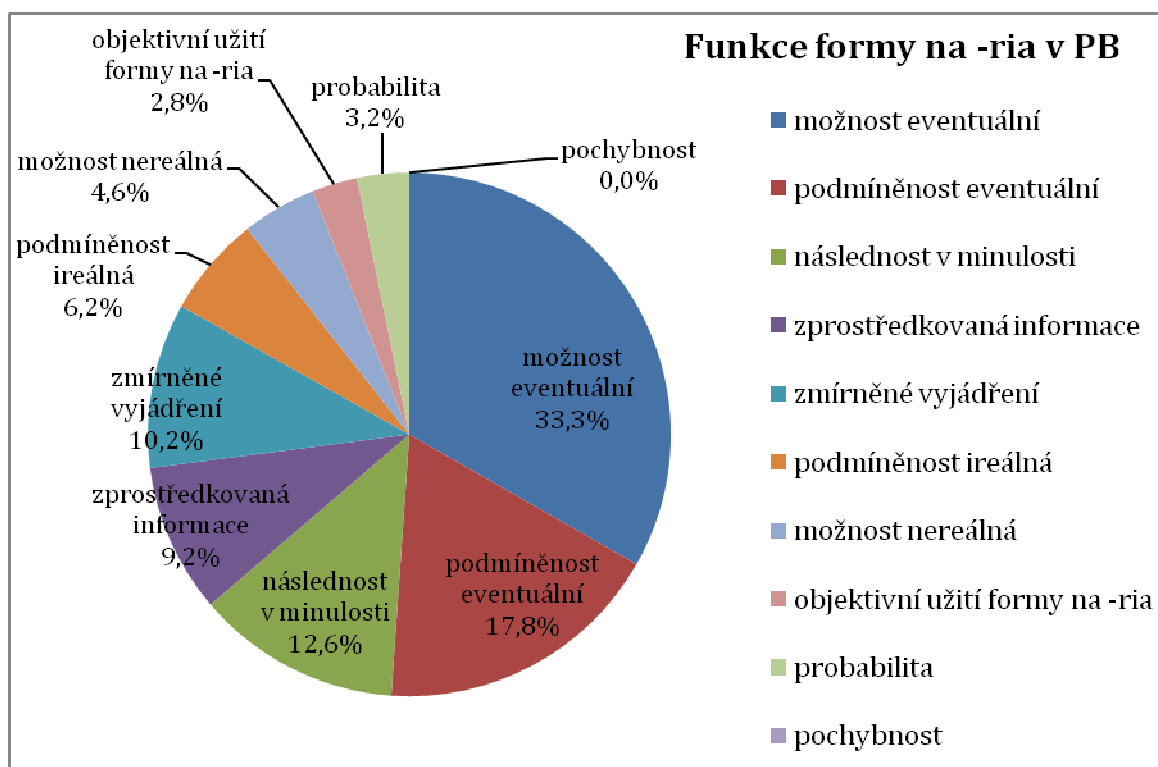
Hned v úvodu můžeme konstatovat, že v námi studovaném materiálu jasně převládla modální funkce formy na -ria nad funkcí temporální, a to jak v evropské, tak brazilské variantě jazyka. Zatímco souhrnná kategorie modálních funkcí představovala u PE 72,8 % vzorku, u PB se její podíl vyšplhal dokonce na 84,4 %. Pokud bychom se tedy při volbě adekvátního termínu pro formu na -ria v současné portugalštině měli přiklonit k jedné ze dvou variant futurum prétérita – kondicionál, byla by to zřejmě druhá zmiňovaná. Tuto volbu by ospravedlňovalo jak poměrně významný podíl případů

vyjádření samotné podmíněnosti (24 % v PB, 16,2 % v PE), tak zejména nejpočetněji zastoupené vyjádření potenciality, která je podmíněnosti velmi blízká (děje možné, souhrnně eventuální i nereálné: 37,4 % v PE; 37,8 % v PB), vzhledem k implicitně přítomné podmínce, kterou v sobě potenciální významy mnohdy obsahují. Nesmíme ovšem zapomínat, že možnosti formy na -ria co do postihnutí různých modálních významů jsou velmi široké, což dokládá soubor ostatních modálních funkcí (zmírněné vyjádření, zprostředkovaná informace, pochybnost, probabilita), které představují v souhrnu 19,2 % v PE respektive 22,6 % v PB. Schopnost vyjádření následnosti v minulosti se v našem vzorku taktéž prosazovala poměrně výrazně, zejména v PE, kde jsme tuto funkci vysledovali u 136 případů, tj. 27,2 % (70 případů futurum préterita vs. 66 případů „objektivního užití“) oproti 77 výskytům, tj. 15,4 % v korpusu PB, kde jsme konstatovali výrazně menší podíl objektivního užití (pouze 14 výskytů).

Obr. 2: Distribuce funkcí formy na -ria v PE

Obr. 3: Distribuce funkcí formy na -ria v PB

Zdroj: autor

4.2.1 Možnost eventuální

Jak jsme již předeslali výše, byly nejsilněji zastoupenou skupinou jak ve vzorku PE, tak ve vzorku PB případy vyjadřující děje či jevy potenciální, jejichž realizace je méně pravděpodobná, ovšem eventuelně možná. V korpusu PE jsme našli 145 takových výskytů jednoduché formy na -ria, představujících 29,0 %, v PB jsme získali podobný vzorek, jenž představoval 33,2 % (166 příkladů).

Z mnoha excerpce vybíráme následující příklady:

- (1) *Estes pormenores **seriam** fornecidos às autoridades americanas e, deste modo, talvez o risco de um ataque aéreo aliado sobre o comboio fosse reduzido .*

[CP839-1 (nd, 91a)]

Tyto detaily by byly poskytnuty americkým úřadům a tím by snad riziko nějakého leteckého útoku na vlak bylo sníženo.

Přestože u souvětí (1) neznáme předchozí kontext, domníváme se, že je příkladem formy na -ria v roli potenciálu eventuálního: výchozí TR není specifikovaná, nicméně identifikovatelná s momentem paralelním k MP. Orientace MU vůči MP prospektivní, nicméně temporální složka formy na -ria ustupuje do pozadí ve prospěch složky modální, když vyjadřuje děj z non reálné modální roviny eventuální. Vzhledem k tomu, že se eventuální realizace neodvívá od realizace jiného děje, jedná se o děj potenciální.

(2) *O Palmeiras alega que os jogadores só voltam das férias no dia 19 e não **poderiam** estreiar no dia 23.*

[F093 - 94/01/01]

Palmeiras namítá, že se hráči vracejí z dovolené devatenáctého a nemohli by nastoupit k prvnímu zápasu třiadvacátého.

Shrňme-li distinktivní rysy formy na -ria v (2), je MO umístěn do prezentní temporální roviny (*alega*). Děj v první části věty vedlejší je sice datací jednoznačně lokalizován do budoucnosti, přesto je pro jeho vyjádření užito prezentní paradigma, jelikož se jedná o děj do značné míry jistý již v momentu odkazu (MR reálná). V případě, že by i děj vyjádřený formou na -ria náležel do reálné MR, byl by pravděpodobně taktéž vyjádřen prezentem, popř. jednou z forem futura (formou na -R/ perifrastickým futurem). Forma na -ria oproti tomu děj jasně odkazuje do roviny potenciální eventuální.

(3) ***Seria** incrível pôr as mãos na medalha de ouro.*

[F126 - 94/01/02]

Bylo by neuvěřitelné sáhnout si na zlatou medaili.

V příkladu (3) se MO překrývá s MP, zatímco MU můžeme situovat do intervalu následujícího. Jedná se zřejmě o vyjádření

sportovce před nějakým kláním, kde je schopen získat zlatou medaili. Zatímco účast v závodě je jistá, výsledek je již z roviny potenciální. Bereme-li v úvahu pouze samotné „sáhnutí si“ na medaili, hodnotíme děj jako potenciálně možný. Pokud bychom však sdělení chápali obrazně, nutně by ono „sáhnutí si“ muselo být podmíněno eventuálním vítězstvím v závodě a jednalo by se tudíž o děj podmiňovaný eventuální.

Příklad (3) a mnohé další jemu podobné naznačují příbuznost kategorie potenciality a kondicionality, jež bychom mohli seskupit do širší vymezené a blíže nespecifikované kategorie dějů potenciálně možných.

4.2.2 Podmíněnost eventuální

Druhou nejpočetněji zastoupenou skupinou v korpusu PB byly děje podmíněné, eventuálně možné. Jednalo se o 89 realizací (17,8 %), zatímco v rámci korpusu PE jsme takových výskytů našli 58 (11,6%, čtvrtá nejpočetnější skupina). Podmínka dějů podmíněných byla nejčastěji vyjádřena vedlejší podmiňující větou s modotemporálním paradigmatickým konjunktivu imperfekta:

- (4) *Maluf -- Se eu dissese que não **gostaria** de ser candidato **estaria** mentindo . Se dissese que já sou **seria** afoito .*
[F081 – 94/01/01]

Maluf: Kdybych řekl, že nechci kandidovat, lhal bych. Kdybych řekl, že už kandiduji, bylo by to příliš smělé.

Případy užití v (4) jsou součástí rozhovoru. Bez přiblížení kontextu by mohly být interpretovány jako výrazy podmíněnosti neskutečné orientované do minulosti, pokud však víme, že se jedná o odpověď na otázku „O sr. já decidiu sobre a candidatura à Presidência?“, můžeme konstatovat, že jsou situovány do bezprostřední budoucnosti respektive do intervalu splývajícího s momentem promluvy. Děj je svou povahou v momentu promluvy eventuální, ovšem v intervalu bezprostředně následujícím se

proměny v děj neskutečný v přítomnosti (dovětek ve smyslu „*mas eu não digo*“ lze vytušit).

Již v teoretické části práce jsme předeslali, že děj podmiňovaný respektive děj podmiňující, nemusejí být nutně vyjádřeny modelovou podmínkovou konstrukcí. Takových příkladů jsme v rámci obou korpusů našli poměrně významné množství, z něhož uvádíme následující:

- (5) *No entanto, o Washington Post alegou que os Eua não iriam ao ponto de proibir o petróleo da Nigéria, pois que já não compram petróleo ao Irão, ao Iraque e à Líbia e **ficariam assim** na perspectiva de ter de aumentar o preço da gasolina.* [CP1196-1 (pol,95b)]

Deník Washington Post nicméně uvedl, že se USA nebudou uchýlovat k zákazu dovozu ropy z Nigérie, vzhledem k tomu, že již nyní nenakupují ropu z Íránu, Iráku a Lybie a byli by tak postaveny před nutnost zvýšit cenu benzínu.

V úvodní části (5) je MO umístěn do prétéritní TR (*alegau*) a první užitá forma na *-ria* (*não iriam*) je vyjádřením děje prospektivního v rámci souslednosti časové, zatímco modální složka je potlačena. Druhá část souvětí však slovesným paradigmatickým prvním ze dvou souřadně spojených příslovečných vět, prezentem indikativu, aktualizuje MO v prezentní rovině, překrývající se s MP. Samotný MU tak časově lokalizujeme do intervalu počínajícího momentem promluvy, zprava neohrazeného. *Ficariam* oproti *iriam* plní modální funkci, když nastiňuje alternativní situaci, k níž by eventuálně mohlo dojít, pokud by USA opatření přijaly (*iriam*). Tato podmínka je v podmiňované větě přítomna implicitně v příslovci *assim*, která plní anaforickou funkci, když odkazuje k předchozí předmětné větě (*assim ~ os Eua não iriam ao ponto de proibir o petróleo da Nigéria*). Souhrnem: výchozí TR je prezentní, tudíž je temporální složka formy na *-ria* vyjadřující posteriornost oslabena

ve prospěch modální složky vyjadřující děj nereálný, podmíněný dějem z roviny eventuální.

- (6) (...) *A Comissão Europeia considerou ontem politicamente inoportuno avançar com uma proposta de harmonização dos impostos sobre os produtos energéticos que, a concretizar-se, **poderia provocar** um aumento do gasóleo em Portugal de quase 25 escudos em 2002.*

[CP32-2 (eco, 92b)]

Evropská komise shledala včera politicky neprůchodným pokročit s návrhem harmonizace daní na energetické produkty, jehož přijetí by mohlo v Portugalsku vyvolat zvýšení cen benzínu o téměř 25 escudů v r. 2002.

Konstrukce (6) opět vychází z prétéritní TR, ovšem jedná se o minulost blízkou (*ontem*), ztotožnitelnou do značné míry s časovým intervalem paralelním s MP. Podmínka realizace děje ve formě *na -ria* je vyjádřena polovětnou konstrukcí s infinitivem (*a concretizar-se*). Transformace do modelu podmínkového souvětí by mohla vypadat následovně: „*se a proposta de harmonização dos impostos sobre os produtos energéticos se concretizasse*“. Polovětná konstrukce bez konjugovaného slovesa postrádá ze své podstaty schopnost přesného časového vymezení děje a mohla by odkazovat k modální rovině reálné („*až bude přijat*“). V tom případě by však následně muselo být užito perifrastického futura či formy *na -r*, vzhledem k tomu, že forma *na -ria* v rámci prezentní roviny nemůže plnit čistě temporální funkci.

4.2.3 Vyjádření následnosti v minulosti

Ve vzorku PE bylo vyjádření následnosti v minulosti druhým nejčastějším užitím formy *na -ria* (136 výskytů tvořících 27,2 %), zatímco v PB představovalo 77 případů, tedy 15,4 %, a třetí nejvýznamnější výskyt.

V rámci skupiny jsme, v souladu s přístupem Stena (viz. 2.4.1), vymezili podskupiny tzv. subjektivního a objektivního užití. Subjektivní užití bylo zastoupeno výrazněji, přičemž dosahovalo v obou korpusech téměř stejného počtu (14 % v PE, 12,6 % v PB). Případy, u nichž jsme užití formy na -ria vyhodnotili jako objektivní v PB (14 výskytů, 2,8 %), se nepřiblížily četnosti stejných užití v PE (66 resp. 13,2 %).

- (7) *Mas, é verdade, estava completamente convencido de que o PSD **iria** ganhar e, inclusive, **poderia** ter maioria absoluta.*

[CP74-1 (des, 91a)]

Nicméně je to pravda, byl/(a) jsem naprosto přesvědčen(ý)/á o tom, že PSD vyhraje a že bude moci dokonce získat absolutní většinu.

Příklad (7) je dokladem subjektivního užití formy na -ria pro vyjádření následnosti v minulosti, zatímco modální složka paradigmatu je potlačena (určeno sémantikou hlavní propozice). Vzhledem k jistotě, kterou mluvčí pociťoval ve vztahu k následné realizaci prospektivních dějů již v MO, můžeme konstatovat, že jsou tyto děje modálně reálné.

- (8) *Ao ser eleito premiê, em agosto passado, Hosakawa prometeu que **faria** o Parlamento aprovar as reformas até o fim de 93, mas não conseguiu.* [F047 - 94/01/01]

Když byl Hosakawa vloni v srpnu zvolen premiérem, slíbil že přiměje parlament schválit reformy do konce roku 1993, ale nedokázal to.

V (8) se ukazuje, že reálnost děje prospektivního pojetímaného v MO jako děj jistý, se nemusí potvrdit. Jak jsme již však uvedli, určující pro vymezení reálnosti či nereálnosti děje je přesvědčení mluvčího v momentu, kdy o daném ději formuluje výpověď.

- (9) *Trezentos anos após a morte de Jesus, o cristianismo **iria** tornar-se a religião oficial do Império .*

[CP662-3 (pol, 92a)]

Třista let po smrti Ježíše se křesťanství mělo stát oficiálním náboženstvím Římské říše.

(9) je naopak typickým příkladem objektivního užití formy na -ria, jenž bývá vyhrazeno historickému přítomku: prospektivní děj realizovaný v dávné minulosti je nahlížen epistemicky z momentu promluvy, v němž mluvčí disponuje plnou informací o tom, že se děj v minulosti uskutečnil.

(10) *Digo inexplicável, porque mesmo na França o interesse deste último livro **estaria** restrito a um pequeno círculo de especialistas proustianos . A culpa foi de André Gide, que **se arrenpenderia** o resto da vida.* [F150 - 94/01/02]

Říkám nevysvětlitelný, protože dokonce i ve Francii měla tato poslední kniha zůstat v zájmu úzkého kroužku proustovských specialistů. Na vině byl André Gide, který toho měl litovat po zbytek svého života.

Do minulosti méně vzdálené nás zavádí (10). I v tomto případě nicméně platí, že čaje děj prospektivní v minulosti formálně nahlížen z prétéritní roviny, děje se tak se znalostí nabytou do doby paralelní k MP.

(11) ***Seguir-se-ia** uma recuperação de grande categoria, na qual alcançou cinco birdies, o que lhe permitiu manter as aspirações a um lugar entre os 65 finalistas dos dois derradeiros dias da competição.* [CP584-2 (des, 92a)]

Následovat měl návrat ve velkém stylu, kdy zahrál pět birdie, což mu umožnilo udržet si naději na umístění mezi šedesáti pěti finalisty posledních dvou dnů turnaje.

V (11) jsme svědky zmiňovaného střídání perspektiv, z nichž jsou popisované děje nahlíženy: zatímco úvodní formou na -ria se děj vztahuje k blíže nespecifikovanému MO v minulosti, následně užitá jednoduchá prétérita (*alcançou, permitiu*) jasně odkazují do

roviny reálné, retrospektivní vůči MP a potvrzují tak modální vymezení jim předcházejícího děje ve formě na -ria jako reálné.

(12) *Ruelle ilustraria seu livro com a série de esculturas do francês Auguste Rodin sobre o tema.* [F155 - 94/01/02]

Ruelle doplnil svou knihu ilustracemi soch Francouze Augusta Rodina na dané téma.

Bez předchozího kontextu bychom mohli u (12) váhat, zda formě na -ria přisoudit temporální nebo modální vyznění, v prétéritní či přítomné temporální rovině (futurum prétérita, potenciál eventuální, zprostředkovaná informace / probabilita). Pokud však víme, že článek je datován v lednu a kniha „Acaso e Caos“ vyšla v prosinci předchozího roku, můžeme toto užití vyhodnotit jako objektivní temporální, neboť předpokládáme, že vydaná kniha má hmatatelnou podobu, která má již vyvedené ilustrace. Tentokrát nám tedy objektivní charakter dopomohl vymezit jazykový kontext mimo samotnou propozici. Vzhledem k lokalizaci vyjádřeného děje do blízké minulosti ve vztahu k MP, jsme v českém překladu zvolili pro formu na -ria jednoduché prétéritum.

4.2.4 Zprostředkovaná informace

Významnou kategorií užití formy na -ria se zejména v korpusu PB ukázalo být vyjádření zprostředkované informace. Forma na -ria se v této funkci v PB vyskytla ve 46 případech (9,2 %), zatímco v PE byl počet takových realizací poněkud nižší (28 případů resp. 5,6 %). Současně jsme v této funkci zaznamenali častější výskyt složené formy na -ria, opět zejména v PB (27 případů složeného tvaru ku 19 jednoduchým), v PE bylo rozložení případů mezi formu složenou a jednoduchou rovnoměrnější (15 složených tvarů, 13 jednoduchých tvarů).

Zajímalo nás, zda se v rámci našeho vzorku projeví hypotéza Guentchévy o tendenci přiřazování složené formy na -ria k dějům

terminativní, dokonavé povahy, a jednoduchého tvaru ke stavovým či durativním slovesům (viz. 2.5.2). Jak ilustrují následující grafy, tato hypotéza se skutečně potvrdila, zejména u vazby složené formy na -ria na děje terminativní povahy typu *apresentar, chegar, vencer, abandonar, matar, dizer, receber, partir* apod. Jednoduchá forma se pojila naopak se slovesy vyjadřujícími děje durativní povahy (*ser, ficar, permanecer, haver, estar + minulé příčestí / gerundium* apod.). Zde se již spojitost nejeví tak jednoznačně jako v předchozím případě (85 % v PE, 92 % v PB), z čehož bychom však neměli vyvozovat ukvapené závěry, vzhledem k malým rozsahům příslušných souborů zprostředkovaných dějů. Příčinu spojení složené formy na -ria s terminativními slovesy spatřujeme v rysu perfektivnosti, který si forma částečně zachovala i v modálním užití.

(13) *A Unita apresentou recentemente um suposto chefe do grupo que assassinou os turistas e que **seria** um oficial do ex-Ministério da Segurança de Estado . [C976-1 (pol, 92a)]*

Unita nedávno představila údajného velitele skupiny, která turisty zavraždila, a jenž měl být úředníkem bývalého ministerstva obrany.

V (13) lze funkci formy na -ria jakožto mediativu vytušit díky přítomnosti přívlastku *suposto*, který již v rámci prétéritní reálné modální roviny řídící propozice (*apresentou*) předznamenává následné rozdvojení dějů na ty, které přísluší do sféry skutečné (ověřená informace) a údajné (zprostředkovaná informace, zdroj: *Unita*). Zatímco užitím paradigmatu prétérita mluvčí konstatuje nezpochybnitelná fakta a s obsahem zprávy se identifikuje, prostřednictvím formy na -ria se od obsahu sdělení jasně distancuje, což kromě *suposto* naznačuje zejména uvedení zdroje informace. Tyto prvky v součinnosti pomohou vyloučit význam následnosti v minulosti, jehož nositelem by forma na -ria mohla být v rámci tzv. objektivního užití (... *a jenž se měl stát úředníkem*). Domníváme se

však, že v případě temporálního užití by bylo zapotřebí explicitní lokalizace děje na časovou osu (např. *později, v roce X...*).

- (14) *Segundo a agência de notícias Reuter, o passageiro que **seria** carioca **teria feito** a viagem clandestinamente . O compartimento de carga do avião, onde o homem **teria permanecido** durante todo o voo, também apresenta uma quantidade reduzida de oxigênio, acrescentaram os funcionários do aeroporto de Roma ouvidos pela agência Reuter .* [F025 – 94/01/02]

Podle zpravodajské agentury Reuters měl pasažér, údajně pocházející z Rio de Janeiro, podniknout cestu/cestovat načerno. Jak dodali pracovníci letiště v Římě, které agentura Reuters vyslechla, je v zavazadlovém prostoru, kde se měl muž zdržovat po celou dobu letu, také omezený přísun kyslíku.

Vyznění mediativu v (14) se od předchozího příkladu poněkud liší. Zatímco v (13) autor článku referoval o informaci, od jejíhož emitenta se distancoval, citováním zpravodajské agentury považované všeobecně za velice důvěryhodný informační zdroj v (14), se autor článku do jisté míry zaštiťuje, čímž se reportáž objektivizuje, získává na důvěryhodnosti.

- (15) *Um funcionário, de nome Paulo César, lhe **teria dito** que o valor pedido era muito alto e não seria pago.*
[F010 – 94/01/03]

Jeden úředník, jménem Paulo César, mu měl říci, že požadovaná částka je příliš vysoká a nebude zaplacená.

Zatímco v předchozích případech byl zdroj zprostředkované informace explicitně určen, v (15) je přítomen pouze implicitně, přičemž uvedený kontext ho neumožňuje s přesností určit. Emitentem informace je třetí osoba zastoupená ve sdělení prostřednictvím osobního zájmena *lhe*. Tu samou osobu můžeme pravděpodobně ztotožnit i se zdrojem informace, vzhledem k absenci

přesně určeného jiného zdroje, který by ovšem mohl být součástí širšího kontextu.

(16) *Amorim, que **estaria armado**, morreu em confronto com policiais após a fuga, que aconteceu numa rebelião envolvendo os 105 outros presos recolhidos nas cinco celas da delegacia, onde normalmente **caberiam** 40 presos .O soldado Carlos Roberto Góis diz que Sidnei conseguiu se livrar da algema e, com uma das mãos, se apossou de sua arma e lhe desferiu um tiro, que o **teria atingido** de raspão no braço. No revide, o policial o **teria matado** com a mesma arma, com um tiro no pescoço . [F091 – 94/01/04]*

Amorim, který měl být ozbrojený, zemřel během přestřelky s policisty po útěku, k němuž došlo během vzpoury, do níž se zapojilo i ostatních 105 vězňů zadržovaných v pěti celách komisařství, kam by se normálně vešlo čtyřicet vězňů. Voják Carlos Roberto Góis říká, že se Sidneimu podařilo vyprostit z železek, jednou rukou se zmocnil jeho [policistovy] zbraně a vystřelil jeden náboj, jehož střepina ho měla zasáhnout do paže. Nato ho měl policista zabít tou samou zbraní, zásahem do krku.

Příklad (16) dokládá, že si portugalština pro navození protikladu děj skutečný vs. děj domnělý, vystačí pouze s morfosyntaktickými nástroji v podobě rozdílných slovesných paradigmat. Prostřednictvím formy na -ria jsou vyjádřeny události, jejichž popis je jednou z možných verzí (*estaria armado*, *teria atingido*, *teria matado*), zatímco události již potvrzené vyšetřováním, vyjadřuje préteritum (*conseguiu*, *se apossou*, *desferiu*). I zde bychom eventuelně mohli uvažovat o temporální funkci formy na -ria v jejím objektivním užití, to ovšem nebývá spojeno se složeným tvarem. Navíc se domníváme, že by toto užití neodpovídalo úzu spojenému s policejním vyšetřováním, kde bývají fakta v rámci požadavku jednoznačnosti vyjádřena préteritem.

4.2.5 Zmírněné vyjádření

Forma na -ria jakožto prostředek zmírněného vyjádření vůle mluvčího se v obou korpusech vyskytla téměř ve stejném množství případů (10,2 % v PB, 9,4 % v PE).

V analyzovaném vzorku se opakovalo vyjádření požadavku či doporučení, spojeného se slovesem *dever* a infinitivem plnovýznamového slovesa (17 příkladů v PE, 16 příkladů v PB). Přání, s typickou konstrukcí *gostaria que/de*, se vyskytlo v 18 příkladech v PE respektive 17 příkladů v PB:

- (17) ***Gostaria de abrir a Folha no ano novo e não ler nenhuma notícia de mortes nas estradas*** . [F010 - 94/01/02]

Chtěl(a) bych v novém roce otevřít Folhu e nečíst žádnou zprávu o úmrtích na silnicích.

- (18) *A propósito da exposição Dinossáurios da China, em curso no Museu Nacional de História Natural, **começaria** por insistir no convite a Sua Excelência a visitá-la* .

[CP721-2 (nd, 95b)]

V souvislosti s výstavou Dinosauři v Číně, právě probíhající v národním přírodovědném muzeu, bych si Vás v úvodu znovu dovolil pozvat k její návštěvě.

Příklad (18) je typickým projevem zdvořilostního komunikačního stylu. Rysem, který umožňuje zdvořilostní užití formy na -ria identifikovat, je rozpor mezi rovinou situační (reálná) a diskurzivní (nereálná) : v momentu, kdy mluvčí v tomto případě vyjadřuje, že by adresáta pozval, již tak ve skutečnosti činí.

V (19), který je variací na zahajující frází podobnou (18), se tento „paradox“ projevuje jak lexikálně (*certamente*), tak morfologicky, prostřednictvím slovesného paradigmatu z reálné modální roviny (*vai provocar*), zatímco úvodní užití formy na -ria, zdánlivě odkazuje do roviny potenciální:

- (19) -- ***Começaria** por dizer uma coisa que vai certamente provocar estranheza em leitores bem mais comportados do que eu .*

[CP1291-1 (clt, 97a)]

Začal bych tím, že řeknu věc, která jistě vyvolá u čtenářů, daleko lépe vychovaných než já, údiv.

- (20) *Os congressistas **deveriam** discutir a natureza dos cortes propostos, para que prevaleça o atendimento às necessidades mais urgentes da maioria da população .*

[F039 – 94/01/01]

Účastníci kongresu by měli diskutovat o podobě navrhovaných škrtů tak, aby převážil zřetel k nejnutnějším potřebám většiny obyvatelstva.

V (20) se setkáváme se zmírněným vyjádřením doporučení, v jehož středu se prototypicky vyskytuje modální sloveso *deveria*. Činitelem napomáhajícím identifikovat užití modálního slovesa *dever* v jeho deontickém významu a vyloučit jeho epistemické užití (probabilita), je následující příslovečná věta účelova, v jejímž středu je tvar konjunktivu *prevaleça*.

4.2.6 Možnost nereálná

Dalším užitím formy na -ria, které se v PE co do četnosti výskytů rovnalo zmírněnému vyjádření, byly děje potenciální neskutečné, tedy takové, jež se mohly odehrát v minulosti nebo v současnosti, ale nestalo se tak. V PE jsme takových výskytů našli 42, představujících 8,4 % vzorku, zatímco v PB se tato funkce tolik neprosadila (23 příkladů, 4,6 %). V rámci skupiny dějů nereálných, v závislosti na užití jednoduché respektive složené formy na -ria, rozlišujeme tři situace: a) jednoduchý tvar - děj není platný v momentu promluvy, z jehož perspektivy je tudíž nereálný; b) jednoduchý tvar - děj se mohl potenciálně v minulosti odehrát, ovšem nenaplnil se; c) složený tvar: děj v minulosti potenciálně

možný, se neuskutečnil a nastala situace jemu opačná. Námi vyhledané výskyty příslušely zejména ke druhým dvěma jmenovaným skupinám: v PE 21 výskytů b) ku 18 příkladům c); v PB 13 ku 8 příkladům. Do skupiny potenciálních dějů nereálných v současnosti (a) jsme zařadili pouze 4 příklady z PE a 2 příklady z PB⁴¹

(21) *O texto acima **poderia** constar das conclusões da CPI do Orçamento, mas foi escrito bem antes pela pesquisadora Regina Moreira Camargos em sua tese de mestrado Estado e Empreiteiros no Brasil; Uma Análise Setorial .*

[F061 – 94/01/03]

Uvedený text by se mohl sestávat ze závěrů parlamentní vyšetřovací komise pro státní rozpočet, ale byl napsán mnohem dříve vědkyní Reginou Moreirou Camargos v její diplomové práci Stát a podnikatelé v Brazíli; sektorová analýza.

(21) je jedním z příkladů skupiny a), v němž je formulována možnost nereálná ohledně současného stavu. Neplatnost možnosti potvrzuje následná odporovací věta „*mas foi escrito ...*“.

Příklad (22) je oproti tomu jedním z početnější skupiny potenciálních dějů neskutečných b):

(22) *Aos, 56', o golo que **poderia** dar o empate na eliminatória chegou a estar perto .* [CP1666-2 (des, 97b)]

V padesáté šesté minutě byl nadosah gól, který mohl přinést remízu ve vyřazovacím kole.

Forma na -ria je zde použita ve spojení s modálním slovesem *poder* v jeho epistemickém významu, což posiluje vyznění děje takto vyjádřeného jako potenciálně možného, ovšem nerealizovaného v minulosti. V tomto případě jsme přitom velice blízko ději

---

⁴¹ Připouštíme ovšem možnost ne zcela přesného vyhodnocení některých příkladů, jež jsme zařadili do kategorie potenciálních dějů eventuálních v budoucnosti, vlivem nedostatečného kontextu, který by je s jistotou situoval do současnosti.

podmíněnému nereálnému v minulosti, neboť *gól*, který mohl změnit stav utkání, představuje potenciální situaci „*kdy by byl vstřelen gól*“. Děj potenciální vyjádřený jednoduchou formou na -ria je jednou z více pomyslných alternativních možností v minulosti.

Zatímco děje kategorie b) představovaly v minulosti možnou nerealizovanou alternativu, v rámci skupiny c) je posílena opozice nenaplněné alternativy vůči událostem v minulosti realizovaným. V rámci vzorku byla tato opozice formálně vyjádřena složeným tvarem na -ria plnovýznamového slovesa, to ovšem v menším počtu případů (4 výskyty v PE, 1 výskyt v PB). Oproti tomu se opakovaly realizace, kde na sebe tuto úlohu převzala modální slovesa *dever* a *poder* ve formě na -ria, k nimž se připojilo paradigma složeného infinitivu (souhrnně 14 případů v PE, 7 případů v PB).

- (23) ***Poderia ter vendido*** um ou dois jogadores para ter o dinheiro de volta, mas não o fiz e nem tenho interesse em fazê-lo . [F072 – 94/01/03]

Býval jsem mohl prodat jednoho nebo dva hráče, abychom měli peníze zpět, ale neudělal jsem to a nemám v úmyslu to udělat.

- (24) *Três voos que **deveriam ter aterrado** ontem ao princípio da manhã em Lisboa, no aeroporto da Portela, tiveram de ser divergidos para Faro e Santiago de Compostela.* [CP2382-2 (soc, 92a)]

Tři letadla, která měla přistát včera brzy ráno v Lisabonu na letišti Portela, musela být odkloněna do Fara a Santiaga de Compostela.

4.2.7 Podmíněnost nereálná

Jak jsme již uváděli u dějů podmiňovaných a potenciálních v rovině eventuální, jsou si tyto děje velmi blízké i ve sféře nereálné, potažmo neuskutečnitelné. Výskyty formy na -ria v tomto užití se za ději potenciálními nereálnými nacházely v těsném závěsu: 31 případů odpovídajících 6,2 % v PB, 23 výskytů představujících

4,6 % vzorku PE. Podobně jako v předchozím případě může být nereálnost dějů podmíněných vztažena k nějakému momentu v minulosti či přítomnosti, opět tedy můžeme přistoupit k rozdělení kategorie na tři dílčí skupiny: a) podmínované děje neskutečné v přítomnosti; b) děje neuskutečněné v minulosti; c) děje neuskutečněné v minulosti, opačné ke skutečnosti.

Ze skupiny a) vybíráme následující:

(25) *Porque, caso contrário, **estaríamos** com grandes problemas de competitividade e continuamos com uma balança de transacções correntes equilibrada.*

[CP2525-1 (eco, 94a)]

Protože v opačném případě bychom měli velké problémy s konkurenceschopností a my zatím nadále udržujeme vyrovnanou bilanci běžného účtu.

V (25) se opět setkáváme s podmínkou formulovanou konstrukcí bez konjugovaného slovesa, kterou bychom mohli parafrázovat např. „*se não fosse assim*“. K situování podmínkového souvětí na časovou osu a tím i k jeho správnému modálnímu vymezení nám dopomáhá slovesné paradigma přítomného *continuamos*, jasně odkazující do intervalu paralelního k MP, v němž není podmínka naplněna. Děj podmíněný je tudíž neskutečný.

Podobný případ vybíráme i z korpusu PB, kde je ovšem neskutečná podmínka z roviny kontra-faktuální:

(26) *A própria direção do PPR admite que a costura da candidatura Maluf **estaria** mais adiantada se o caso não houvesse eclodido.* [F064 – 94/01/01]

Samo vedení PPR připouští, že by příprava Malufovy kandidatury byla dál, kdyby aféra nevypukla.

Příkladům (25) a (26) lze shodně připsat následující distinktivní rysy: 1. Výchozí temporální rovina přítomná, MU k ní

paralelní, představující alternativní potenciální realitu, k jejímuž naplnění však nedošlo, vlivem nesplnění podmínky z roviny neskutečné. 2. Podmínka neskutečná potenciální (25) / neskutečná kontra-faktuální (26). 3. Modální rovina formy na -ria neskutečná, v opozici k aktuální reálné modální rovině vyjádřené prezentem indikativu.

Podmiňované děje ze skupiny b), tedy neskutečné v minulosti vyjádřené jednoduchou formou na -ria, představují pravděpodobné vyústění podmínky, jež se však nenaplnila.

(27) *Se ela fosse no horário das dez **seria** aplaudida .*

[F013 - 94/01/01]

Kdyby šla kolem desáté, sklídila by aplaus.

V (27) lze bez uvedení kontextu podmiňovaný děj interpretovat dvojím způsobem: jako nepravděpodobný děj promítnutý do budoucnosti / jako neskutečný děj v minulosti. Doplněním předchozího kontextu *Sempre que se encontrava numa cidade litorânea escapava do hotel às 7h(...)*, se aktivuje druhá možnost.

Tomuto a jemu podobným příkladům lze přiřadit následující rysy: 1. Výchozí rovina prétéritní, MU k ní paralelní, z non reálné MR; 2. Modální vymezení podmiňovaného děje: možné, popř. jedno z možných východisek v případě splnění podmínky, k němuž ovšem nedošlo.

V langové rovině jsou děje s kontra-faktuálním vyzněním skupiny c) vyjadřovány složenou formou na -ria:

(28) *Seguro, eficiente, decidido -- tivesse o Penafiel outro Vasco e provavelmente o resultado **teria sido** outro .*

[CP9-2 (clt, 95a)]

Jistý, výkonný, rozhodný – kdyby měl Penafiel dalšího Vaska, výsledek by byl pravděpodobně jiný.

V parolové rovině se však i v tomto užití prosazuje také jednoduchá forma na -ria, když je kontrafaktuální vyznění dáno např. lexikálními prostředky. Tuto tendenci jsme zaznamenali ve větší míře v korpusu PB (4 případy ku 1 případu v PE):

(29) *Mas está claro que ele **venceria** se não houvesse acontecido tudo isso, afirmou.* [F115 – 94/01/02]

Ale je jisté, že by zvítězil, kdyby se tohle všechno nestalo, sdělil(a).

4.2.8 Pochybnost

Význam pochybnosti jsme v rámci PE vysledovali u 8 případů (1,6 %), zatímco v PB jsme takový nenalezli ani jeden. Malý výskyt realizací vyjadřujících pochybnost přičítáme žurnalistickému stylu excerpovaného materiálu, jehož úsilím je podávat pokud možno objektivní doložené informace opatřené příslušným zdrojem (zprostředkovaná informace). Míra pochybnosti tak v těchto textech bývá stlačena na minimum. Je však poněkud překvapivé, že se do našeho vzorku nepromítla ani v rámci rozhovorů, kulturní rubriky apod., které z pevně daného žurnalistického stylu běžně vybočují. Dalším faktorem na pozadí absence výskytů u PB by pravděpodobně mohl spočívat v upřednostňování jiných prostředků pro vyjádření pochybnosti než je forma na -ria⁴².

Příklad (30) je typickou transpozicí formy na -R v rámci nepřímé řeči:

(30) *Júlia, como outros colegas, desconfiou que algo **estaria** a se passar quando foi renovar o seu cartão de ambulante, concedido pela Câmara Municipal .* [CP2140-2 (soc, 93a)]

---

⁴² Namátkou: modální sloveso *poder* v epistemickém významu ve spojení se složeným infinitivem, příslovce *talvez* ve spojení s konjunktivem apod.

Júlie, stejně jako její kolegové, pojala podezření, že se něco děje, když si šla obnovit povolení ke stánkovému prodeji, které jí udělila radnice.

- (31) *Questionado sobre como **poderia** ter a certeza absoluta de que a variação registada na chegada das ondas rádio provenientes do pulsar se devia à interrupção causada pelo movimento orbital dos planetas, Wolszczan referiu:*

[CP2824-2 (nd, 92a)]

Na otázku jak si může být absolutně jistý, že zaznamenané výkyvy v příjmu radiových vln z náramku jsou způsobeny přerušením vlivem pohybem planet po oběžné dráze, Wolszczan uvedl:

V (31) vidíme vyjádření pochybnosti ve spojení s epistemickým *poder*. Sloveso může v některých kontextech vyjadřovat také probabilitu, přestože s tou se prototypicky pojí spíše sloveso *dever*, vzhledem k jeho sémantické blízkosti k vyjádření skutečnosti. Ve spojení s otázkou, přímou či nepřímou, jako v tomto případě, je však vyznění *poder* ve formě na -ria jasnou známkou pochybnosti.

V (32) je pochybnost vyjádřena otázkou v polopřímé řeči:

- (32) *No princípio da nossa relação electrónica, acordava a meio da noite e ficava deitado a pensar se **teria** correio de Bill.*

[CP848-1 (clt-soc, 95b)]

Na začátku našeho virtuálního vztahu jsem se budil uprostřed noci, zůstával ležet a přemýšlel, jestli mi přišla zpráva od Billa.

4.2.9 Probabilita

Počet výskytů formy na -ria pro vyjádření probability byl v korpusech PE a PB 13 respektive 16 případů. Modální význam probability bylo poměrně obtížné rozlišit od funkce formy na -ria jakožto mediativu, podávajícího zprostředkovanou informaci. Indicií

byla povětšinou absence zdroje informace, k němuž by se autor v článku odkazoval. Obsahově se jednalo např. o přibližné určení času, věku v minulosti, vázané na slovesa *ser* a *ter*:

(33) ***Seriam** 9h30 quando os três homens, de quem não se conhecem dados identificativos, surgiram de armas na mão e rosto coberto à porta do BNU de Massamá (...).*

[CP223-2 (clt, 97b)]

Bylo asi 9:30, když se tři muži, jejichž identita není známa, objevili se zbraněmi v ruce a zakrytými obličeji u vchodu do BNU v Massamá (...).

Výchozí temporální rovina ve (33) je prétéritní, význam následnosti v minulosti, který by forma na -ria mohla eventuálně naplňovat, však „deaktivuje“ užití prétérita popisujícího děj v intervalu vymezeném MU, který tento jasně lokalizuje do minulosti. Dále by forma na -ria mohla vyjadřovat zprostředkovanou informaci, ale vzhledem k absenci informačního zdroje se přikláníme k významu probability. Připouštíme však, že zdroj, např. vyšetřovatel případu, mohl být zmíněn v úvodu článku, aniž by se k němu autor musel později znovu odkazovat. K rozhodnutí bychom opět potřebovali širší kontext. V českém překladu si povšimneme, že rys pravděpodobnosti/přibližnosti časového určení spočívá výhradně na příslovci *asi*, zatímco slovesné paradigma (*bylo*) by samo o sobě vyjadřovalo děj jistý.

(34) *Ainda não sei o tamanho da dívida com a família Teixeira, mas há rumores de que **seria** de US\$ 1,5 milhão a US\$ 2 milhões . [F070 – 94/01/03]*

Ještě neznám výši dluhu rodiny Teixeirů, ale proslýchá se, že měla být mezi 1,5 a 2 miliony dolarů.

Příklad (34) se sice odkazuje na zvěsti, ty ale nemohou být, dle našeho názoru, považovány za informační zdroj tak, jak jsme se s ním setkali u zprostředkované informace.

- (35) *Nesse caso errei porque toda a informação de que dispunha era de que **estaríamos** perante um acto de retaliação .*
[CP2555-2 (pol, 95b)]

V tom případě jsem udělal chybu, protože veškerá informace, kterou jsem měl k dispozici byla, že budeme mít co dočinění s odvetným činem.

- (36) *Diz que imaginou que o narrador **seria** uma espécie de perverso que entra no estabelecimento graças a uma cumplicidade que lhe permite manter relações amorosas ilícitas com as crianças.* [CP71-2 (nd, 91b)]

Říká, že si představoval, že vypravěč bude druhem zvrhlíka, co se dostává do ústavu díky nějakým kontaktům, které mu umožňují udržovat nelegální intimní vztahy s dětmi.

V příkladech (35) a (36) figuruje forma na -ria jako transponovaná forma na -r v rámci souslednosti časové, přestože pravidla souslednosti nejsou aplikována důsledně, pozdějším užitím prézentu indikativu (a nikoliv minulého imperfekta). Tento přechod z našeho pohledu souvisí s výrazem „*uma espécie de*“, který napovídá, že vykreslený profil je určitou typologií, jíž podle mluvčího vypravěč v jeho představách odpovídal a jež se nachází jakoby nad časovým rámcem výpovědi (prézens univerzální). Dále tato změna modálního zabarvení vyjadřuje blízkost probability na stupnici epistemické modality ke skutečnosti.

České překlady shodně ukazují schopnost češtiny v rámci nepřímé řeči vyjádřit probabilitu také pouze prostřednictvím slovesného paradigmatu, jímž je, vzhledem k neexistenci souslednosti časové, futurum⁴³.

---

⁴³ Domníváme se však, že by tento význam byl v prototypické výpovědi podpořen i nějakými lexikálními prostředky.

5 Závěr

Jak jsme předesílali v úvodu, usilovali jsme v této diplomové práci o ucelené představení modotemporálního paradigmatu portugalské formy na -ria v současné portugalštině, evropské i brazilské variantě. Prvotní pohnutkou k takové studii byla snaha dopátrat se vlastním pozorováním k možné odpovědi na otázku, ve které mezi lingvisty věnujícími se portugalštině stále panuje určitý nesoulad, tedy zda je forma na -ria spíše slovesným časem nebo modem. Jak jsme se mohli během analýzy námi excerpovaného materiálu přesvědčit, nebylo hledání odpovědi na tuto otázku snadné, vzhledem ke komplexnosti funkcí slovesného tvaru a značné amalgamací temporální a modální složky.

Za normativní východisko pro posuzování užití formy na -ria v současném jazyce jsme pojali gramatiky datované od počátku 20. století, v nichž však také nepanovala všeobecná shoda ohledně vymezení formy na -ria jakožto času nebo modu. Forma figurovala zejména v podmínkových souvětích, akcent byl však kladen zejména na časovou složku tohoto výskytu (A. Nascentes), zatímco mezi ostatní mody indikativu, konjunktivu a infinitivu formu na -ria řadil z nám dostupných soudobých gramatiků pouze Silveira Bueno. Později Cunha a Cintra uvádějí jako primární temporální funkci, zatímco M.H.M. Mateus se odvolává na působení aktuálního kontextu a rozšiřuje tradiční mody o formu na -r a formu na -ria .

Ve shodě s funkčním přístupem k problematice jsme při vymezení funkcí formy na -ria zvolili strukturalistickou metodu zakládající se na binárních opozicích, na jejichž základě lze každé funkci přiřadit svazek distinktivních rysů, jimiž se odlišuje od funkcí jiných. V rámci tohoto přístupu jsme usilovali o celistvý pohled zohledňující obě složky tohoto slovesného paradigmatu, temporální a modální, a současně jejich vzájemnou proporcionalitu.

Různá intenzita přítomnosti jednoho a též znaku („reálnost“) se v práci projevila např. potřebou odlišit v rámci významu „následnost v minulosti“ užití formy na -ria subjektivní, jež lze považovat za reálné (tj. čistě temporální) jen při jistém zjednodušení problému, od užití objektivního, u něhož byla reálnost děje již ověřena. Rys odlišující jinak spřízněné skupiny dějů možných (eventuální, neuskutečnitelné, kontra-faktuální) a podmiňovaných (eventuální, neuskutečnitelné, kontra-faktuální) spočívá právě v podmíněnosti druhé skupiny jinými ději z roviny potenciality, zatímco potenciální děje figurují ve výpovědi autonomně. Zajímavým užitím formy na -ria, jež známe i z češtiny, je bezesporu zmírněné vyjádření přání či požadavku. Jedná se o projev společenských konvencí v komunikaci, pod jejichž vlivem je pro popis dějů skutečných voleno paradigma vyjadřující potencialitu. Styčné plochy má zmírněné vyjádření, v závislosti na kontextu, jak s ději podmiňovanými, tak potenciálními. Vyjádření pochybnosti a probability jsou si blízké epistemickým významem nejistoty pojímané k vyjadřovanému ději, přičemž opozice mezi nimi je, podobně jako u subjektivního a objektivního futura prétérita, graduálního charakteru. Poslední vymezená skupina, děje zprostředkované, se pohybují na rozhraní vyjádření epistemických významů probability a skutečnosti: mluvčí se neidentifikuje s obsahem výpovědi, když odpovědnost za správnost ponechává na informačním zdroji. Právě odkaz na zdroj informace, který sdělení objektivizuje, je znakem, jenž odlišuje toto užití formy na -ria od vyjádření probability.

Mezi modotemporální substituty formy na -ria, jež jsme v naší práci představili, se řadí např. imperfektum, figurující na průřezu téměř všech funkcí, jichž může forma na -ria nabývat, a to zejména v PE. Přestože je imperfektum v rovině langové definováno jako popisující děje reálné, paralelní k prétéritní rovině, lze u něj registrovat pokračující rozšiřování funkcí. Formu na -ria tak může

substituovat jak v jejím temporálním, tak modálním užití, ovšem za současné modifikace původních významů: v roli futura prétérita (subjektivní užití) se projevuje větší zakotvenost imperfekta v MO; u dějů potenciálních pak substituce formy na -ria (jednoduché a složené) imperfektem respektive plusquamperfektem indikativu vede ke změně modálního významu z nereálného na reálný, pokud tento není jasně vymezen ostatními paradigmaty propozice, jako je tomu např. u podmínkových souvětí. V kontextech, jež nepředstavují jasnou prospektivní orientaci, je substitutem imperfekta ve funkci futura prétérita spojení *havia de* + infinitiv. Forma na -r se, na rozdíl od formy na -ria těsněji přimyká k popisovanému ději, zatímco pro formu na -ria je charakteristická rovina nepřímé řeči, ať už ve funkci futura prétérita, vyjádření pochybnosti nebo probability. Tuto větší blízkost k ději si forma na -r uchovává i ve funkci mediativu podávajícího zprostředkovanou informaci, kdy mluvčí jejím užitím vyjadřuje jistou identifikaci se sdělením, zatímco při užití formy na -ria se od odpovědnosti za pravdivost sdělení zcela distancuje. Typickými substituty formy na -ria v epistemickém užití v rámci prétéritní roviny, jsou pak modální slovesa *dever* a *poder* v epistemickém významu, často v paradigmatu prezenta indikativu ve spojení se složeným infinitivem.

Při analýze vyexcerpovaného materiálu jsme se mohli přesvědčit o bohatosti uplatnění formy na -ria v současné portugalštině, respektive v žurnalistickém stylu. Zatímco jednoduchá forma na -ria naplňovala všechny jí vymezené funkce, složená varianta se, v souladu s očekáváním, vyskytovala výhradně v modálním významu a to zejména vyjadřující děje potenciální respektive podmíněné neuskutečnitelné, a také, pro žurnalistický styl typickou zprostředkovanou informaci. Přestože podíl temporálního užití samotné jednoduché formy představoval ve vzorku PE téměř třetinu a v PB přes 15 %, co do četnosti výskytů se

ukázaly být daleko významnější funkce modální, představující 73 % v PE respektive 85 % v PB. V rámci této kategorie byly nejvíce zastoupeny tradiční modální funkce dějů potenciálně možných a dějů podmínovaných, když představovaly v souhrnu 54 % v PE respektive 70 % v PB. I ostatní modální funkce se nicméně prosadily, zejména pak zmírněné vyjádření přání či doporučení (9,4 % v PE; 10,2 % v PB) a zprostředkovaná informace (9,2 % v PB; 5,6 % v PE). Druhá jmenovaná funkce pod sebe zřejmě zahrнула i část výskytů, které by mimo žurnalistický styl spadaly do kategorie dějů pravděpodobných. Zde se však prosadila tendence objektivizace sdělení odkazem na informační zdroj.

Pokud bychom měli porovnat úzus formy na -ria v evropské a brazilské portugalské, hodnotíme oba vzorky co do zastoupení jednotlivých funkcí jako poměrně vyvážené. Překvapením bylo relativně silné zastoupení futura prétérita v PE oproti polovičnímu výskytu této funkce v PB, zejména s ohledem na silné zastoupení tzv. objektivního užití v PE (13,2 %), které se v PB prosadilo jen z 2,8 %.

Shrneme-li výstupy této diplomové práce, můžeme konstatovat, že v námi studovaném vzorku současné portugalské se forma na -ria prosadila především v modálních kontextech, jakými byly zejména děje potenciální respektive podmínované. Tyto významy představují tradiční úzus formy na -ria, který se zdá být v rámci psaných periodik upevněný. Tato skutečnost poněkud kontrastuje se situací, jak ji vnímáme v jazyce mluveném, zejména v PE. Zde jsme svědky stále výraznějšího přesahu imperfekta směrem k vyjádření potenciality a podmíněnosti, přičemž se tento jev pozvolna konsoliduje. Oproti tomu ve sféře epistemické modality (pochybnost, probabilita, zprostředkovaná informace) imperfektum jako substitut formy na -ria nefiguruje. Právě v těchto kontextech se forma na -ria vůči paradigmatu imperfekta vymezuje poměrně zřetelně.

6 Resumo

O presente trabalho, tese de Mestrado intitulada „Sobre Variedades de Funções da Forma em -ria em Português Contemporâneo“ teve por objectivo principal estudar, de forma complexa, os vários usos da forma em -ria nas duas variantes do português contemporâneo – europeia (PE) e brasileira (PB). O motivo que deu origem a este trabalho consistia em saber, qual das duas componentes temporal/modal deste paradigma verbal tende a se impor com mais intensidade e, conseqüentemente, quais os valores que o paradigma pode representar numa proposição portuguesa.

As divergências das gramáticas tradicionais da língua portuguesa a cerca da identificação do uso preponderante do paradigma, resultantes em dicotomia terminológica “condicional” – “futuro do pretérito”, levou-nos a abordar esta problemática através de uma perspectiva funcionalista (daí uma denominação neutra “forma em -ria”), mais especificamente estruturalista. O nosso método consistia em atribuir a cada uma das realizações as suas propriedades específicas com base em oposições binárias, os assim chamados traços distintivos, com finalidade de considerar o papel da forma em -ria em português contemporâneo baseando-se nas realizações linguísticas concretas.

Dentro da abordagem teórica da problemática, apresentámos, de forma mais generalizada, os conceitos de base deste estudo – tempo, modalidade e modo, com ênfase em sistema de tempos e modos verbais da língua portuguesa. No quadro do sistema modotemporal português, pudemos inserir o paradigma modotemporal da forma em -ria. Com base na atribuição dos traços distintivos delimitámos, em conformidade com trabalhos existentes, as seguintes funções correntes na língua contemporânea: temporais (posterioridade no passado) e modais (eventos potenciais,

condicionados, expressão atenuada, expressão de dúvida e probabilidade, expressão de informação mediatizada).

Ainda na parte teórica, procurámos apresentar um inventário de formas verbais alternativas, que podem comutar com a forma em -ria em contextos apropriados. A título de exemplo: o pretérito imperfeito, o mais-que-perfeito, a forma em -r (futuro simples), as perifrásticas com núcleo de verbo haver de, os modais dever e poder. Em relação a essas substituições possíveis, constatámos uma modificação mais ou menos ligeira do sentido original, que constava de uma perda parcial de algum dos traços significativos da forma em -ria. Assim, a comutação da forma em -ria pelo pretérito imperfeito, apesar da capacidade deste de abranger um domínio de modalização cada vez mais largo, é condicionada pela presença de um contexto claramente modal (potencialidade) ou temporal (posterioridade no passado).

Na parte prática deste trabalho, seguimos uma óptica semasiológica, em que efectuámos procura de ocorrências da forma em -ria no quadro de dois corpora de textos jornalísticos (CetemPúblico - variante PE; CHAVE - variante PB). A escolha dos respectivos corpora teve uma motivação tanto quantitativa, visto o número de entidades neles contidas, tanto qualitativa, considerados o carácter progressivo da linguagem dos média e a sua repercussão na língua corrente. A extensão dos corpora permitiu-nos examinar um número razoável de ocorrências (1000 realizações, das quais 500 de PE, 500 de PB), tornando possível relacionar os resultados obtidos do material linguístico concreto com o funcionamento da língua portuguesa contemporânea como sistema. Não obstante, estamos conscientes de que o estilo jornalístico apresenta suas características específicas que podem não corresponder de maneira completamente ajustada a todos os outros registros da língua. Outro factor, que poderia ter prejudicado as estatísticas de frequência de usos, foi a extensão limitada do contexto linguístico que se

apresentava junto com cada uma das ocorrências encontradas. Na maioria dos casos deficientes, porém, conseguimos reconstruir um excerto do texto respectivo mais amplo, que eliminou ambiguidades.

Com reservas aos factores mencionados, procedemos aos seguintes comentários dos resultados obtidos pela nossa pesquisa. Enquanto a forma simples em -ria apresenta tanto usos com predominação da sua componente temporal, como outros, em que sobressaiem características modais, o uso da sua variante composta é restringido exclusivamente ao uso modal. Num panorama geral, vimos que a proporção de usos modais e temporais é longe de ser equilibrada: em mais de 70 % das ocorrências do excerto do PE verificava-se o uso modal da forma em -ria, representando este grupo até 85 % em PB. Dentro da categoria dos usos modais prevaleciam, em ambas as variantes, casos pertencentes aos domínios clássicos de potencialidade e condicionalidade (54 % em PE, 70 % em PB). Não deveríamos, no entanto, subestimar a presença de outras funções modais, das quais sobretudo as categorias “expressão atenuada” e “informação mediatizada”, junto com “probabilidade”, apareceram com mais frequência. As estatísticas de uso da forma em -ria elaboradas para as duas variantes do português contemporâneo não revelaram uma grande contrastividade, mas sim, um certo equilíbrio na distribuição das respectivas funções. Este facto poderia atribuir-se, talvez, ao carácter jornalístico do material textual, que implica procedimentos estilísticos e morfosintáticos bastante unitários.

Em conclusão, podemos constatar que a forma em -ria se apresenta em português contemporâneo com mais vehemência exprimindo as diversas facetas da modalidade epistémica. Considerando uma certa recua dos usos modais tradicionais, geralmente atestada na língua corrente, sobretudo PE, são as restantes funções, exprimindo diferente grau de incerteza, que não

se vêm ameaçadas pelo imperfeito e podem, eventualmente, ganhar na importância.

7 Použitá literatura

- BECHARA, E.: *Moderna Gramática Portuguesa*. Companhia Editora Nacional. São Paulo, 1961.
- BUENO, F. da Silveira: *Gramática normativa da Língua Portuguesa, Curso superior*. Ed. Saraiva. São Paulo, 1953.
- CÂMARA JUNIOR, J.M.: *História e estrutura da Língua Portuguesa*. Padrão Livraria Editora. Rio de Janeiro, 1975.
- DIAS, A. Epifânio da Silva: *Syntaxe historique portuguese*. Livraria Clássica Editora de A.M. Teixeira. Lisboa, 1918.
- DOKULIL, M.: *K modální výstavbě věty*, Studie a práce lingvistické. Praha, 1954.
- GUENTCHÉVA, Z.: *Manifestations de la catégorie du médiatif dans les temps du français*. In: *Langue française*. Vol.102 N°1. Les sources du savoir et leurs marques linguistiques. s. 8-23.
- GUENTCHÉVA, Z. (Ed.): *Introduction* In GUENTCHÉVA, Z., LANDABURU, J. (ed.): *L'Énonciation médiatisée II – Le traitement épistémologique de l'information: illustrations amérindiennes et caucasiennes*. Ed. Peeters. Louvain- Paris, 2007.
- HRICSINA, J.: *Vývoj modotemporálních paradigmát u portugalského verba finita z diachronního hlediska* (doktorská dizertační práce). FF UK Praha, 2006.
- MARQUES Ribeiro, R.P.: *Sobre a selecção de modo em orações completivas*, Actas do XII Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Linguística, Vol. I. Associação Portuguesa de Linguística. Lisboa, 1997, s. 191-202.
- MATEUS, M.H.M: *Gramática da Língua Portuguesa*. Caminho. Lisabon, 2003.
- MOREIRA, J.: *Estudos da lingua portuguesa*. Livr. Classica Editora de A.M. Teixeira. Lisboa, 1913.

- NASCENTES, A.: *O Idioma Nacional – de acôrdo com a Nomenclatura Gramatical Brasileira*. Livraria Acadêmica. Rio de Janeiro, 1960.
- NUNES, J.J.: *Compêndio de Gramática histórica portuguesa*. 9a. ed. Clássica Editora. Lisboa, 1989.
- OLIVEIRA, F.: *O Futuro em Português: alguns aspectos temporais e/ou modais* In Actas do 1C Encontro da APL. Lisboa, 1985, (s. 353-374).
- OLIVEIRA, T.: *O futuro e o condicional como marcadores de mediativo*. In Actas do XVI. Encontro da APL. Coimbra, 2000, (s.403 - 413).
- PAIVA BÓLEO, Manuel de: „*Tempos e modos em português – Contribuição para o estudo da sintaxe e da estilística do verbo*“ In Boletim de Filologia, Separat do T. III, Fasc. 1-2. Imprensa Nacional de Lisboa. Lisboa, 1935.
- PALMER, F.R.: *Mood and modality*. Cambridge University Press. Cambridge, 2001. (dostupné online)
- PERES, J.A.: *Towards an Integrated View of the Expression of Time in Portuguese*. Cadernos de Semântica, N° 14. Faculdade de Letras da Universidade de Lisboa, 1993.
- REICHENBACH, H.: *Elements of Symbolic Logic*. Dover Publications. New York, 1980.
- ROCHA, P.A., SANTOS, D.: *CETEMPúblico: Um corpus de grandes dimensões de linguagem jornalística portuguesa*. In: VOLPE NUNES, M. das Graças (ed.): V. Encontro para o processamento computacional da língua portuguesa escrita e falada (PROPOR 2000). ICM/USP. São Paulo, 2000, s. 105-113.
- ROSSI BORGES, P.: *Estrutura morfofonológica do futuro no Português Arcaico*. UNESP. São Paulo, 2007.
- STEN, H.: *L'emploi des temps en portugais moderne*. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab Historisk-filosofiske Meddelelser 46, 1. København, 1973.
- TEYSSIER, P.: *Manuel de langue portugaise*. Éditions Klincksieck. Paris, 1976.

- THOMAS, E., W.: *The Syntax of Spoken Brazilian Portuguese.*, Vanderbilt University Press. Nashville, 1969.
- TLÁSKAL, J. (jr.): *Remarques sur le futur en portugais contemporain.* In: *Philologica Pragensia* 21(4). Praha, 1978, (s. 204-213).
- TLÁSKAL, J. (jr.): *Remarques sur la forme portugaise en ria.* In: *Philologica Pragensia* 23(1). Praha, 1980, (s. 21-27).
- TLÁSKAL, J. (jr.): *Observações sobre Tempos e Modos em Português.* In: *Estudos de linguística portuguesa.* Coimbra Editora. Coimbra, 1984, (s. 237-255).
- ZAVADIL, B.: *Kategorie modality ve španělštině.* Univerzita Karlova. Praha, 1980.
- ZAVADIL, B.: *Současný španělský jazyk II. Základní slovní druhy: slovesa.* Karolinum. Praha, 1995.

8 Přílohy

Tab. 2: Četnosti funkcí formy na -ria PE

CetemPúblico	JEDNODUCHÁ FORMA na -RIA		SLOŽENÁ FORMA na -RIA		
CELKEM		500			
FUNKCE - ČETNOSTI	abs.	rel. (%)	abs.	rel. (%)	
TEMPORÁLNÍ					
subjektivní užití fut. pret.	70	14,0			
objektivní užití fut. pret.	66	13,2			
předbudoucí v minulosti			0	0,0	
MODÁLNÍ					
možnost eventuální	145	29,0			
možnost nereálná	24	4,8	18	3,6	
podmíněnost eventuální	58	11,6			
podmíněnost ireálná	9	1,8	14	2,8	
pochybnost	4	0,8	4	0,8	
probabilita	13	2,6	0	0,0	
zprostředkovaná informace	13	2,6	15	3,0	

Tab. 3: Četnosti funkcí formy na -ria v PB

CHAVE	JEDNODUCHÁ FORMA na -RIA		SLOŽENÁ FORMA na -RIA	
CELKEM	500			
FUNKCE - ČETNOSTI	abs.	rel. (%)	abs.	rel. (%)
TEMPORÁLNÍ				
následnost v minulosti	63	12,6		
historické futurum	14	2,8		
předbudoucí v minulosti			0	0,0
MODÁLNÍ				
možnost eventuální	166	33,2		
možnost nereálná	15	3,0	8	1,6
podmíněnost eventuální	89	17,8		
podmíněnost ireálná	19	3,8	12	2,4
pochybnost	0	0,0	0	0,0
probabilita	13	2,6	3	0,6
zprostředkovaná informace	19	3,8	27	5,4
zmírněné vyjádření	51	10,2		

